

Nederland is een koninkrijk, een monarchie. Het land heeft ook een grondwet, een constitutie. Nederland wordt daarom een constitutionele monarchie genoemd. Nederland is ook een parlementaire democratie. Volgens kenners heeft het land één van de meest evenredige kiesstelsels ter wereld.

Deze uitgave geeft een beknopt overzicht van de belangrijkste kenmerken van het Nederlandse politieke systeem. **Politiek in Nederland** behandelt niet alleen de landelijke politiek, maar gaat ook in op het provinciale en gemeentelijke bestuur.

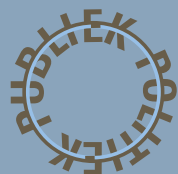
Hoe werkt het Nederlandse kiesstelsel? Wat is het verschil tussen de Eerste en de Tweede Kamer? Hoe wordt een regering gevormd? Welke taken en bevoegdheden heeft de provincie?

Hoe komt het college van burgemeester en wethouders in een gemeente tot stand? **Politiek in Nederland** geeft antwoord op dit soort vragen.

ISBN 978-90-6473-432-8

9 789064 734328 >

● Politiek in Nederland

Basisinformatie over democratie en bestuur

● Instituut voor Publiek en Politiek

Politiek in Nederland

Basisinformatie
over democratie
en bestuur

Politiek in Nederland

Politiek in

Basisinformatie over

Nederland

democratie en bestuur

Instituut voor Publiek en Politiek

Amsterdam 2009

Het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) informeert burgers over democratische besluitvorming en stelt hen in staat daar zelf actief aan deel te nemen.

Instituut voor Publiek en Politiek
Prinsengracht 915
1017 KD Amsterdam
T 020 52 17 600
E info@publiek-politiek.nl
I www.publiek-politiek.nl

© Instituut voor Publiek en Politiek 2009

Tekstherziening: Harm Ramkema
Vormgeving: Addy de Meester
Druk: Ten Brink, Meppel

ISBN 978 90 6473 432 8

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, geluidsband, elektronisch of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

<i>Voorwoord</i>	7
<i>1. Monarchie en democratie</i>	9
<i>2. Politieke partijen</i>	13
<i>3. Verkiezingen</i>	23
<i>4. Het parlement</i>	33
<i>5. De kabinetsformatie</i>	43
<i>6. De regering</i>	51
<i>7. Het ambtelijk apparaat</i>	57
<i>8. De provincie</i>	65
<i>9. De gemeente</i>	73
<i>10. De Europese Unie</i>	83
<i>Afkortingen</i>	89
<i>Literatuur</i>	90
<i>Adressen</i>	91

O Voorwoord

Het Nederlandse politieke systeem wordt in verscheidene handboeken diepgaand beschreven en geanalyseerd (zie de literatuurlijst). Er zijn ook veel detailstudies voorhanden. In de publicatie *Politiek in Nederland. Basisinformatie over democratie en bestuur* wordt het Nederlandse bestel echter op zeer beknopte en heldere wijze uiteengezet. Het boekje gaat niet alleen over de landelijke politiek, maar ook over het doen en laten van provincies en gemeenten. Het laatste hoofdstuk gaat kort in op Nederland als lidstaat van de Europese Unie. *Politiek in Nederland* wordt afgesloten met een adressen- en een literatuurlijst.

Als aanvulling op *Politiek in Nederland* verwijzen we graag naar het Politiek ABC, een soort woordenboek met tientallen lemma's over politiek en staatsinrichting, dat te vinden is op de website van het Instituut voor Publiek en Politiek (www.publiek-politiek.nl > Info over politiek > Politiek ABC).

1 Monarchie en democratie

Constitutionele monarchie

Nederland is een koninkrijk, een monarchie. En Nederland heeft een grondwet, een constitutie. Nederland wordt daarom een constitutionele monarchie genoemd. Wat houdt dat in?

Een constitutionele monarchie is de aanduiding voor een land waarin het koningschap berust op een constitutie of grondwet, waardoor de macht van de koning(in) beperkt is. In een constitutie of grondwet zijn alle fundamentele regels over de inrichting van de staat en over de verhouding tussen de staat en zijn burgers vastgelegd.* In de moderne West-Europese monarchieën als België, Zweden, Denemarken, Spanje en het Verenigd Koninkrijk heeft de koning of koningin als staatshoofd niet veel macht. Ook in Nederland heeft de koning(in) vooral een ceremoniële en symbolische functie. Anders dan in landen als Spanje en Zweden maakt het staatshoofd in Nederland wel deel uit van de regering, maar heeft het geen enkele politieke verantwoordelijkheid. Artikel 42 van de Nederlandse grondwet is daar heel duidelijk over: '1. De regering wordt gevormd door de Koning en de ministers. 2. De Koning is onschendbaar; de ministers zijn verantwoordelijk.' Dat geldt dus voor alles wat de koning(in) zegt of doet.

Volgens artikel 24 van de grondwet wordt het Nederlandse koningschap erfelijk vervuld door de wettige opvolgers van koning Willem I, prins van Oranje-Nassau. Willem I was koning van 1815 tot 1840. Sinds 1980 is Beatrix het staatshoofd van het Koninkrijk der Nederlanden.

* Formeel gesproken bestaat er een verschil tussen een grondwet en een constitutie. In de grondwet zijn de regels, beginselen en bevoegdheden van de belangrijkste staatsinstellingen en de fundamentele rechten en plichten van burgers vastgelegd. Er zijn echter ook regels die voortvloeien uit een gegroeide gewoonte, internationale verdragen of gewone wetten. Dit alles tezamen noemen we een constitutie.

Koningen en koninginnen

Willem I	1815 -1840
Willem II	1840-1849
Willem III	1849-1890
Emma (regentes)	1890-1898
Wilhelmina	1898-1948
Juliana	1948-1980
Beatrix	1980-

Parlementaire democratie

Nederland is een democratie. En Nederland heeft een parlementair stelsel. Nederland wordt daarom ook wel een parlementaire democratie genoemd. Wat betekent dat?

Een parlementaire democratie wil zeggen dat een land een parlement heeft met rechtstreeks gekozen volksvertegenwoordigers. Via het parlement kan de bevolking invloed uitoefenen op het regeringsbeleid van een land, want in een parlementaire democratie moet een regering het vertrouwen hebben van een meerderheid van de partijen in het parlement. En die regering kan dus ook door het parlement worden afgezet als dat vertrouwen er niet meer is. Dat is in landen als België, Duitsland en Nederland zo. Veel landen in West-Europa hebben een parlementair stelsel.

Er zijn echter ook democratieën met heel andere stelsels. Zo hebben de Verenigde Staten van Amerika een presidentieel stelsel. In de VS is het staatshoofd tegelijkertijd regeringsleider. Daar wordt de belangrijkste vertegenwoordiger van de uitvoerende macht, de president, niet door het parlement gekozen, maar door het volk. De Amerikaanse president stelt naar eigen goeddunken zijn regering samen. Hij heeft betrekkelijk veel macht en is op geen enkele manier

verantwoordig verschuldigd aan het parlement. Hij kan dus ook niet door het parlement worden afgezet.

Een land als Frankrijk heeft een mengvorm van beide bovengenoemde stelsels. Frankrijk heeft niet alleen een regering die over een meerderheid in het parlement moet beschikken, maar ook een direct gekozen president (het staatshoofd). In Frankrijk wordt de uitvoerende macht gedeeld door de president en de premier. Dat noemen we een semipresidentieel stelsel.

2 Politieke partijen

Wat is een politieke partij?

Een politieke partij is een groep mensen die zich heeft verenigd op basis van gemeenschappelijke politieke uitgangspunten, met als doel deel te nemen aan het bestuur. Politieke partijen proberen via verkiezingen zetels te veroveren in volksvertegenwoordigende organen. In Nederland zijn dat de Tweede Kamer, de Provinciale Staten, de gemeenteraden en de waterschappen. Daarnaast heeft Nederland een aantal zetels in het Europees Parlement. Op deze manier proberen politieke partijen invloed uit te oefenen op het overheidsbeleid. Een politieke partij is dus vooral een kiesvereniging: om aan verkiezingen deel te nemen, stelt een partij een kandidatenlijst op.

De meeste politieke partijen hebben een politieke visie of een ideologie. Ze hebben bepaalde ideeën en opvattingen over de inrichting van de samenleving. Hun algemene uitgangspunten hebben ze doorgaans vastgelegd in beginselprogramma's. Bij verkiezingen komen partijen met uitgewerkte verkiezingsprogramma's, waarin ze zeggen welk beleid, op grond van die beginselen, er de komende vier jaar zou moeten worden gevoerd.

Een politieke partij onderscheidt zich van een pressie- of actiegroep doordat zij medeverantwoordelijkheid wil dragen voor het bestuur van het land, de provincie of de gemeente. Dat betekent dat politieke partijen zich met zeer uiteenlopende politieke problemen moeten bezighouden. Pressie- en actiegroepen daarentegen kunnen zich tot enkele eisen beperken: ze komen in de regel voor één specifieke groep of één speciaal belang op. Er zijn ook enkele politieke partijen die dat doen: een voorbeeld hiervan is de Partij voor de Dieren, die zich vrijwel alleen richt op het welzijn van dieren.

Geschiedenis politieke partijen

Politieke partijen ontstonden in Nederland in de tweede helft van de negentiende eeuw. Hun doel was om de belangen van verschillende delen van de bevolking in politiek opzicht te vertegenwoor-

digen. In 1879 richtten leden van de Nederlands Hervormde Kerk de Anti-Revolutionaire Partij (ARP) op. Deze partij verwierp de principes en de gevolgen van de Franse Revolutie van 1789. Volgens de ARP ontleende de staat zijn macht niet aan het volk, maar aan God. In de eerste decennia van de twintigste eeuw ontstonden nog een andere protestante en een katholieke partij. In de jaren zestig van die eeuw leden de drie christelijke partijen grote verliezen bij verkiezingen en daarom gingen zij meer met elkaar samenwerken. In 1980 fuseerden zij tot één partij, het Christen Democratisch Appèl (CDA). Sindsdien is het CDA dikwijls de grootste partij in het parlement. De christen-democraten beschouwen de Bijbel als hun bron van inspiratie. Zij kiezen voor gedeelde verantwoordelijkheid voor groepen (gezinnen, sociale partners) en organisaties (gemeenten, non-gouvernementele organisaties) in de maatschappij.

De in 1946 opgerichte Partij van de Arbeid (PvdA) komt voort uit de traditionele Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP), die in 1894 was ontstaan om de belangen van de arbeiders te behartigen. Na de Tweede Wereldoorlog probeerden de sociaal-democraten een doorbraak in de politiek te forceren: de PvdA zou ook christelijke kiezers moeten aantrekken. De doorbraak mislukte echter. Sindsdien ziet de PvdA zichzelf vooral als een partij die een geleidelijke hervorming van de maatschappij tot stand wil brengen. Het motto van de sociaal-democraten is solidariteit, in dit geval met de minder bevoorrechte sociale klassen.

De oprichting van politieke partijen aan het eind van de negentiende eeuw bracht ook de liberalen op soortgelijke ideeën. Tot dan toe moesten de liberalen als voorvechters van individuele vrijheid niets hebben van partijvorming. Maar zij konden de tekenen des tijds niet langer negeren en vormden ten slotte hun eigen politieke partijen. In 1948 richtten behoudende liberalen een nieuwe partij op, de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD). Sinds de jaren tachtig van de twintigste eeuw tot de verkiezingen van november 2006 vormden de liberalen de derde politieke formatie in het parlement (uitzondering: 2002). De VVD probeert de interventie van

de staat in het economische en sociale leven in te perken en voert de individuele vrijheid van alle burgers hoog in het vaandel.

Zowel binnen als buiten de christen-democratische, sociaal-democratische en liberale bewegingen telt Nederland nog een hele reeks andere politieke partijen. Twee kleine partijen vertegenwoordigen bepaalde protestantse bevolkingsgroepen: de Staatkundig Gereformeerde Partij (SGP), een orthodoxe partij die in Nederland een gereformeerde staatskerk wil, en de ChristenUnie, enigszins vrijzinniger, maar niettemin overtuigd van het belang van christelijke waarden in de maatschappij. De PvdA heeft concurrentie gekregen van de Socialistische Partij (SP), die zich vooral verzet tegen de manier waarop de sociaal-democraten compromissen sluiten met andere partijen over bijvoorbeeld sociaal-economische onderwerpen. De in 1972 opgerichte SP heeft haar wortels in de ideologie van het marxisme-leninisme, maar na de val van het internationale communisme aan het eind van de jaren tachtig heeft zij deze rigoreus afgesneden. Huisvesting en gezondheidszorg zijn ook belangrijke kwesties voor de socialisten. De partij GroenLinks ontstond in 1990 uit een fusie van vier kleine partijen, bestaande uit pacifisten, radicale katholieken, progressieve evangelisten en communisten. Vandaag de dag is GroenLinks vooral de partij voor het milieu en de multiculturele samenleving. De partij Democraten 66 (D66), opgericht in 1966, heeft zich jarenlang sterk gemaakt voor hervorming van het Nederlandse staatsbestel en kiesstelsel. De partij noemt zich nu sociaal en liberaal.

Het onbehagen dat het laatste decennium in Nederland is ontstaan over het multiculturele karakter van de samenleving heeft ook gevolgen voor het politieke landschap. In 2002 leidden die gevoelens tot de duizelingwekkende opkomst van de Lijst Pim Fortuyn (LPF) in het parlement, maar door de moord op lijsttrekker Fortuyn en intern geruzie ging de partij weer even snel ten onder. In 2006 zag een nieuwe politieke formatie het licht: de Partij voor de Vrijheid (PVV), die een immigratiestop wil en de islam beschouwt als een groot gevaar voor de Nederlandse samenleving. Ook de Partij voor

de Dieren (PvdD) maakte in dat jaar haar intrede in het parlement, en wel met een programma voor dierenwelzijn.

De rol van partijen in een democratie

Zoals uit bovenstaande schets al enigszins duidelijk is geworden, vervullen politieke partijen verschillende functies in onze parlementaire democratie:

- Ze stellen kandidatenlijsten op voor de verkiezingen van vertegenwoordigende organen. Hierdoor bieden ze burgers de mogelijkheid om een keuze te maken tussen partijen en kandidaten. De kiezers kunnen zo invloed uitoefenen op het overheidsbeleid. Bovendien selecteren partijen kandidaten voor benoemingen in openbare ambten, zoals ministers, burgemeesters, commissarissen van de koningin en leden van adviesorganen.
- Door het opstellen van partijprogramma's selecteren politieke partijen allerlei wensen en eisen die in de samenleving tot uitdrukking worden gebracht. De ene partij heeft vooral oog voor de wensen van de ene groep, de andere partij voor die van een andere groep. Burgers kunnen lid worden van een politieke partij en zo invloed uitoefenen op de inhoud van haar programma. Het is dan aan de kiezers om hieruit een keuze te maken.
- Politieke partijen hebben ook tot taak burgers te stimuleren om politiek actief te worden. Ze bieden mensen de mogelijkheid om in de politiek iets te doen of zelfs carrière te maken. Partijen bieden scholing en vorming aan hun leden en verzorgen trainingen aan degenen die in vertegenwoordigende organen zijn gekozen.

Verschillende indelingen

Politieke partijen worden op verschillende manieren onderscheiden. Een bekende indeling is die tussen confessionele en niet-confessionele partijen. Confessionele partijen baseren zich bij hun programma en hun politieke stellingname op een geloof of ze gaan uit van

de Bijbel (of de Koran). Confessionele partijen zijn het CDA, de SGP en de ChristenUnie. Niet-confessionele partijen, bijvoorbeeld de VVD, de PvdA, de SP en GroenLinks, baseren hun programma op niet-religieuze overtuigingen.

Het is populair om politieke partijen in te delen in linkse, rechtse en middenpartijen. Deze indeling is omstreden en niet altijd scherp te maken. Het gaat erom in hoeverre partijen in de maatschappij een grotere gelijkheid van inkomen, kennis en macht nastreven en hiervoor ook de staat, het overheidsbeleid, willen gebruiken. Hierbij is dus vooral sociaal-economisch beleid in het geding: werkgelegenheid, belastingen, inkomens, uitkeringen. Maar het gaat ook om onderwijs- en scholingsbeleid en inspraak van werknemers in bedrijven en instellingen. Als partijen voor staatsingrijpen zijn om die grotere gelijkheid te realiseren, dan noemt men ze 'links'. Voorzover partijen bestaande ongelijkheden in inkomen en macht redelijk of onvermijdelijk vinden, noemt men ze wel 'rechts'. Partijen die een positie tussen links en rechts innemen worden middenpartijen genoemd. De Nederlandse partijen nemen ongeveer de volgende posities in op de schaal links-centrum-rechts:

SP - GroenLinks - ChristenUnie - PvdA - D66 - CDA - VVD - SGP - PVV

Soms gebruikt men in plaats van de begrippen 'links' en 'rechts' ook wel 'progressief' en 'conservatief'. Progressief betekent veranderingsgezind, conservatief is behoudend. Maar deze begrippen zijn steeds moeilijker te hanteren. Een centrum-rechts kabinet bijvoorbeeld kan grote veranderingen doorvoeren in het stelsel van sociale zekerheid, terwijl de linkse oppositie dat stelsel juist wil behouden en niet wil veranderen.

Er is echter ook een andere manier om progressief en conservatief te onderscheiden. Het verschil zit 'm dan in de mate waarin partijen het overheidsbeleid willen gebruiken om de persoonlijke vrijheid van mensen aan banden te leggen. Het gaat dan vooral om morele

kwesties als homoseksualiteit, abortus, euthanasie en zondagsrust. Bij ‘progressief’ denkt men dan aan de partijen die uitgaan van een zo groot mogelijke persoonlijke vrijheid. De staat moet zich niet bemoeien met de manier waarop mensen willen leven, niet betuttelen. Zo bezien zijn D66, de VVD, GroenLinks en de PvdA progressieve partijen. Bij ‘conservatief’ denkt men aan partijen die uitgaan van een in zedelijk opzicht sterk sturende staat. De overheid heeft in hun opvatting als plicht (christelijke) normen te handhaven. De confessionele partijen CDA, SGP en ChristenUnie zijn in dit opzicht conservatief. De PVV wil dat de staat optreedt tegen een aantal ideeën en verschijningsvormen van de islam, omdat in haar ogen de Nederlandse identiteit wordt bedreigd.

Indelingen zijn betrekkelijk

Bij deze indelingen moeten we ook bedenken dat vooral de grote politieke partijen door hun omvang verschillende meningen in zich bergen. Bovendien willen politieke partijen op bepaalde gebieden nog wel eens van mening veranderen. Ook komt het voor dat ze zich in de praktijk niet altijd kunnen houden aan de opvatting die ze uitdragen. Ze moeten dikwijls water bij de wijn doen, compromissen sluiten. Soms moet een partij een stuk van haar programma in de ijskast zetten, om in een regering, een gemeente- of provinciebestuur mee te kunnen doen.

De organisatie van partijen

Politieke partijen zijn verenigingen en als zodanig hebben ze leden, een congres en een bestuur. De partijorganisaties bestaan uit plaatselijke afdelingen, die hun lokale besturen kiezen en de programma’s en de kandidatenlijsten voor de gemeenteraadsverkiezingen opstellen. De plaatselijke afdelingen zijn verenigd in grotere regionale eenheden, ook weer met hun eigen besturen en regionale taken en verplichtingen. De benamingen van deze regionale eenhe-

den verschillen: kamerkringen bij het CDA, gewesten bij de PvdA en kamercentrales bij de VVD.

Bijna alle partijen hebben een congres of een algemene ledenvergadering als hoogste orgaan. Doorgaans komt dit orgaan één of twee keer per jaar bijeen. Daar worden besluiten genomen over de politieke lijn van de partij en over belangrijke politieke kwesties. De wijze waarop de leden zijn vertegenwoordigd verschilt van partij tot partij: soms bestaat een congres uit lokale of regionale vertegenwoordigers, in andere gevallen kunnen alle aanwezige leden stemmen op basis van het principe *one man one vote*, en in een derde categorie bestaat een combinatie van vertegenwoordigers uit afdelingen en individuele leden. Daarnaast zijn er verschillen in de manier waarop besluiten worden genomen. Ten slotte onderscheiden partijen zich ook van elkaar als het gaat om de interne politieke cultuur om bijvoorbeeld de rijen al dan niet te sluiten rondom partijleiders of partijbesluiten.

Enige tijd vóór de verkiezingen zijn er meestal buitengewone congressen om het verkiezingsprogramma en de kandidatenlijst vast te stellen. De laatste jaren hebben steeds meer partijen de leden de mogelijkheid gegeven om hun partijleider of partijvoorzitter te kiezen (in Nederland zijn dit gewoonlijk twee verschillende functies). Ten slotte heeft elke partij een secretariaat met professionele krachten die voor organisatie, administratie, voorlichting en promotie zorgen.

Er is één uitzondering op bovengenoemde regel: de PVV. Deze partij heeft geen leden en bestaat alleen uit vertegenwoordigers (en hun medewerkers) in de Tweede Kamer en het Europees Parlement (na maart 2010 mogelijk ook uit gemeenteraadsleden).

Ledentallen

Begin 2009 hadden alle Nederlandse politieke partijen samen 307.700 leden.

Partij Leden

CDA	68.102
ChristenUnie	26.745
D66	12.432
GroenLinks	20.815
PvdA	56.507
PvdD	8.012
SGP	26.940
SP	50.444
VVD	37.703

Bron: Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP) te Groningen.

Dit betekent dat 2,5 procent van de ruim 12 miljoen kiesgerechtigden in Nederland lid is van een in de Tweede Kamer vertegenwoordigde politieke partij.

Subsidiëring politieke partijen

Politieke partijen zijn van essentieel belang voor het functioneren van een democratie. Maar omdat hun inkomstenbronnen beperkt zijn, krijgen de Nederlandse politieke partijen subsidie van de overheid. Zij moeten echter aan enkele voorwaarden voldoen.* Zo moet een partij vertegenwoordigd zijn in de Eerste of Tweede Kamer. Bovendien moet een partij over ten minste duizend leden beschikken. Als aan deze voorwaarden is voldaan, krijgt elke partij een basisbedrag van ruim € 182.000 per jaar. Het subsidiebedrag is verder afhankelijk van het aantal zetels in het parlement en het aantal partijleden. Per Kamerzetel krijgen partijen € 53.000 en per lid € 6,50. De subsidie kan onder meer worden gebruikt voor vorming en scholing, informatievoorziening, het werven van leden, contacten met buitenlandse partijen en activiteiten in het kader van verkiezingscampagnes. Daarnaast krijgen partijen nog extra subsidie

indien ze beschikken over een politiek-wetenschappelijk instituut en een politieke jongerenorganisatie. De PVV krijgt geen subsidie omdat deze partij geen leden heeft; er bestaan echter plannen om de eis van duizend leden te schrappen.

* De hier genoemde regelingen en bedragen gelden voor 2009.

Politieke jongerenorganisaties

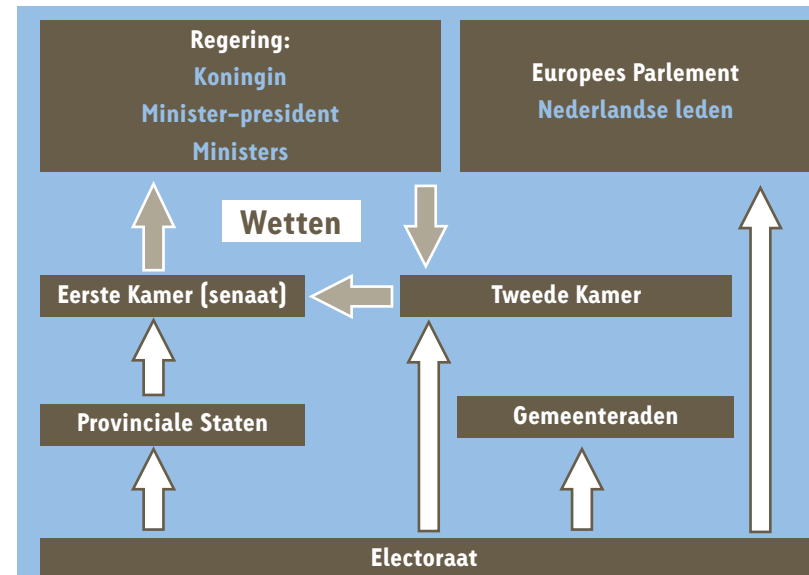
Bijna alle politieke partijen hebben aan hen verwante jongerenorganisaties. Voor de in de Tweede Kamer vertegenwoordigde partijen zijn dat: Christen Democratisch Jongeren Appèl (CDJA – CDA), Perspectief (ChristenUnie), Jonge Democraten (JD – D66), Dwars (GroenLinks), Jonge Socialisten (JS – PvdA), Pink! (PvdD), SGP-jongeren (SGPJ), Rood (SP) en Jongerenorganisatie Vrijheid en Democratie (JOVD – VVD). Deze politieke jongerenorganisaties (pjo's) hebben hun eigen leden; het lidmaatschap staat in principe open voor jongeren van 14 tot en met 27 jaar. Tezamen hebben ze ongeveer 15.000 leden. De politieke jongerenorganisaties houden zich vooral bezig met educatieve activiteiten en proberen de belangen van jongeren bij hun moederpartij te behartigen. Soms nemen zij zeer kritische standpunten in als het gaat om actuele of fundamentele kwesties. Desalniettemin kunnen de jongerenorganisaties worden beschouwd als kweekvijver voor menig toekomstige politieke carrière.

3 Verkiezingen

Wat valt er te kiezen?

Nederland heeft als politiek stelsel een parlementaire democratie. Een belangrijk kenmerk hiervan is dat kiesgerechtigden hun volksvertegenwoordigers in vrijheid mogen kiezen. Bovendien mag niemand meekijken – stemmen is geheim.

In Nederland vinden verkiezingen plaats voor de Tweede Kamer, de Provinciale Staten, de gemeenteraden en de Nederlandse delegatie in het Europees Parlement. De verkiezingen voor de Tweede Kamer worden doorgaans om de vier jaar gehouden. Zij vinden alleen eerder plaats als een regering door de Tweede Kamer tot aftreden wordt gedwongen of uit zichzelf aftreedt. We spreken dan van vervroegde verkiezingen. Daarnaast stemmen burgers om de vier jaar voor de Provinciale Staten in hun provincie en de gemeenteraad in hun woonplaats. In deze twee gevallen zijn vervroegde verkiezingen niet mogelijk. Als het bestuur van een provincie of gemeente om wat voor reden dan ook vervroegd aftreedt, moet er een nieuw

bestuur worden gevormd op basis van de bestaande zetelverdeling in de Provinciale Staten of de gemeenteraad. De verkiezingen voor het Europees Parlement vinden om de vijf jaar plaats, evenals in alle andere lidstaten van de Europese Unie (EU). De Eerste Kamer (ook wel Senaat genoemd) wordt niet rechtstreeks door de burgers gekozen, maar door de leden van de Provinciale Staten, en wel binnen drie maanden na de provinciale verkiezingen. Dit noemen we getrapte of indirecte verkiezingen.

Het kiesrecht

Iedere Nederlander van achttien jaar en ouder mag stemmen bij verkiezingen voor het Europees Parlement, de Tweede Kamer, de Provinciale Staten en de gemeenteraad. Burgers uit lidstaten van de EU mogen direct na vestiging in Nederland meedoen aan de gemeenteraadsverkiezingen en de verkiezingen voor het Europees Parlement. Andere buitenlanders die ten minste vijf jaar legaal in Nederland wonen mogen ook hun stem uitbrengen bij gemeenteraadsverkiezingen. Naast stemmen (actief kiesrecht) kan iedere Nederlander die achttien jaar of ouder is zich kandidaat stellen en gekozen worden (passief kiesrecht). Bij de gemeenteraadsverkiezingen mogen ook stemgerechtigde buitenlanders zich verkiesbaar stellen. Hoe verkiezingen in hun werk gaan, is geregeld in de Kieswet.

Evenredige vertegenwoordiging

In Nederland vinden de verkiezingen plaats op basis van een stelsel van evenredige vertegenwoordiging. Er bestaan geen kiesdistricten – in feite is het hele land één groot kiesdistrict. Alle stemmen worden bij elkaar opgeteld. Sommige politicologen zijn daarom van mening dat Nederland een van de meest evenredige kiesstelsels ter wereld heeft. Om administratieve en partijpolitieke redenen is het land wel opgedeeld in negentien kieskringen, die een provincie of een deel van een provincie beslaan. Elke kieskring heeft een hoofdstembu-

reau. Daarnaast is er voor elke verkiezing een centraal stembureau. Voor de verkiezingen van de Tweede Kamer treedt de Kiesraad in Den Haag als zodanig op. Daar leveren de partijen die aan de verkiezingen meedoen een lijst met kandidaten in.

Voorwaarden

Partijen die aan de Tweede Kamerverkiezingen willen meedoen, moeten zich vóór een bepaalde datum laten registreren bij de Kiesraad in Den Haag. Bestaande partijen hoeven dat niet steeds opnieuw te doen – hun registratie blijft gewoon staan. Volgens de Kieswet moeten partijen zich officieel als vereniging bij de notaris laten inschrijven.

Naast bestaande partijen kunnen natuurlijk ook nieuwe partijen aan de verkiezingen meedoen. Partijen die nog niet in de Kamer vertegenwoordigd zijn, moeten een waarborgsom van € 11.250,- betalen (voor provinciale en lokale verkiezingen gelden andere bedragen). Voor kleine partijen kan dat een te hoog bedrag zijn. Deze regeling moet voorkomen dat iedereen zich zomaar kandidaat gaat stellen. Een nieuwe partij krijgt het bedrag terug als ze ten minste driekwart van het aantal stemmen haalt dat nodig is om een zetel te krijgen; dat is ongeveer een half procent van het totaal aantal stemmen. Naast deze waarborg zijn nieuwe partijen ook verplicht om per kieskring een lijst in te leveren van dertig handtekeningen van personen die deze lijst ondersteunen. Voor nationale verkiezingen zijn dus 570 (19 x 30) handtekeningen nodig om in alle negentien kieskringen mee te doen. Dat hoeft overigens niet: partijen kunnen besluiten om in een beperkt aantal kieskringen kandidatenlijsten in te dienen.

Het stemmen

In Nederland bestaat geen opkomstplicht. Je hoeft dus niet per se naar het stembureau te komen. Voor de verkiezingen krijgt ieder-

een die mag stemmen een oproepingskaart of stempas. Met een oproepingskaart kan een kiezer alleen zijn stem uitbrengen in het stembureau dat op de kaart vermeld staat, met een stempas kunnen kiezers zelf bepalen in welk stembureau in hun gemeente ze hun stem uitbrengen. Er bestaat dan wel een legitimatieplicht.

De afgelopen jaren is veelvuldig gebruik gemaakt van stemmachines, maar dat mag niet meer omdat ze niet veilig zijn. Daarom wordt in Nederland sinds 2009 weer gestemd met stembiljet en rood potlood. Op het stembiljet staan de naam van de partij en daaronder de namen van de kandidaten van die partij. De kiezer brengt zijn stem uit door een vakje rood te maken voor zijn kandidaat naar keuze. Dat hoeft niet de eerste naam op de kandidatenlijst te zijn. Als wordt gestemd op iemand die lager op de lijst staat, dan is dat een voorkeurstem. Veel mensen brengen een voorkeurstem uit, bijvoorbeeld omdat de kandidaat in een bepaalde regio bekend is. Of omdat hij opvalt door een uitgesproken standpunt over bepaalde onderwerpen. Vaak ook worden voorkeurstemmen uitgebracht op vrouwen of migranten.

Blanco stemmen kan ook. In dat geval telt de stem wel mee voor het bepalen van de opkomst. Sommige kiezers stemmen blanco uit protest of omdat ze niet weten op welke kandidaat van welke partij ze moeten stemmen.

In Nederland vinden verkiezingen gewoonlijk op een woensdag plaats. De stembureaus zijn open van half acht 's morgens tot negen uur 's avonds. Ze zijn gevestigd in openbare gebouwen in de buurt, zoals scholen, buurtcentra of sporthallen. Voor niemand hoeft de afstand een probleem te zijn om van zijn stemrecht gebruik te maken. Toch kan het voorkomen dat iemand niet naar het stembureau kan gaan, bijvoorbeeld omdat hij ziek is of op vakantie. In dat geval kan hij volmacht worden gestemd. Op het stembureau ziet een drie leden tellende commissie erop toe dat alles volgens de regels verloopt. De commissie neemt de oproepingskaart of stempas in en geeft de kiezer een stembiljet. De kiezer brengt vervolgens zijn stem uit in een stemhokje, zodat niemand kan zien wie hij kiest. Na slui-

ting van het stembureau telt de commissie de aantallen uitgebrachte stemmen. Iedereen kan daarbij aanwezig zijn.

De zetelverdeling

Als bekend is hoeveel geldige stemmen er in totaal zijn uitgebracht, wordt de kiesdeler bepaald. Dat is het aantal stemmen dat recht geeft op één zetel. In de Tweede Kamer zijn er 150 zetels te verdelen. Als bijvoorbeeld negen miljoen kiezers op de juiste wijze hebben gestemd, is de kiesdeler negen miljoen gedeeld door 150, en dat is 60.000. Hoe hoger de opkomst, hoe meer mensen een geldige stem uitbrengen, hoe hoger de kiesdeler: dus hoe meer stemmen een partij moet halen om een zetel te krijgen. Een partij die 380.000 stemmen heeft gekregen, krijgt in ieder geval zes zetels. Er blijven zo altijd stemmen en restzetels over. Van deze partij blijven 20.000 stemmen over. Deze zogeheten reststemmen worden via twee methoden verdeeld.

Bij verkiezingen in gemeenten die minder dan negentien zetels in de raad hebben, wordt de methode van de grootste overschotten gebruikt. De partij met de meeste reststemmen (het grootste overschot) krijgt de eerste restzetel, de partij met het op één na grootste overschot krijgt de volgende restzetel enzovoort. Net zo lang tot alle restzetels zijn verdeeld.

Bij verkiezingen in grotere gemeenten, voor de Tweede Kamer en voor de Provinciale Staten, wordt de methode van de grootste gemiddelden gebruikt voor de verdeling van de restzetels. Dat gaat als volgt. Stel de kiesdeler (alle geldig uitgebrachte stemmen gedeeld door het aantal zetels, dus 150 voor de Tweede Kamer) is 60.000. Partij A heeft 380.000 geldige stemmen gekregen. Ze krijgt dan in ieder geval zes zetels ($380.000 : 60.000 = \text{meer dan } 6$). Als partij A nu zeven zetels zou bezetten, dan zou het gemiddelde aantal stemmen per zetel 54.286 ($380.000 : 7$) zijn. Als dit gemiddelde hoger is dan het gemiddelde van de andere partijen met een overschot aan stemmen, dan gaat de eerste restzetel naar partij A. De tweede

Het grootste gemiddelde; kiesdeler: 60.000

Partij	Aantal stemmen	Zetels	Rest-stemmen	Zetels plus 1	Hoogste gemiddelde	Zetels
A	380.000	6	20.000	7	54.286	6
B	2.355.000	39	15.000	40	58.875	40

restzetel gaat naar de partij met het op één na grootste gemiddelde enzovoort, totdat alle restzetels zijn verdeeld.

Deze methode bevoordeelt de grote partijen enigszins. Een voorbeeld. Stel dat partij B bij diezelfde verkiezingen 2.355.000 geldige stemmen heeft behaald. Ze krijgt dan 39 zetels ($2.355.000 : 60.000 =$ meer dan 39) en ze heeft nog 15.000 reststemmen, minder dan partij A. Maar volgens de methode van het grootste gemiddelde gaat de restzetel toch naar de grootste partij, partij B. Want als partij B 40 zetels zou hebben is het gemiddelde voor die partij $2.355.000 : 40 = 58.875$ stemmen per zetel.

Voorkeurstemmen

Bij de toewijzing van de zetels aan de kandidaten wordt als volgt te werk gegaan. Voor elke partij zijn eerst gekozen verklaard de kandidaten waarop een aantal voorkeurstemmen is uitgebracht dat boven 25 procent van de kiesdeler ligt. Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2006 kwam dat overeen met 16.398 stemmen. Daarna worden de zetels toegewezen aan de kandidaten in de volgorde waarop ze op de lijst zijn vermeld.

Lijstverbinding

Soms gaan partijen die in politieke opvattingen dicht bij elkaar staan, een lijstverbinding aan. In dat geval worden de reststemmen van die partijen bij elkaar geteld, zodat net als bij grotere partijen de kans op een restzetel groter wordt. Door een lijstverbinding kunnen kleine partijen samen restzetels binnenhalen die ze elk afzonderlijk nooit zouden krijgen. Bij de verkiezingen van 2006 bestonden twee lijstverbindingen van twee partijen.

De verkiezingscampagne

Vóór de verkiezingen stellen de politieke partijen een verkiezingsprogramma op. Daarin geven ze hun visie op wat ze zelf belangrijke politieke kwesties vinden. Ze laten bijvoorbeeld zien hoe ze denken over de bestrijding van de economische crisis, de verbetering van de gezondheidszorg of de aanpak van het fileprobleem. Om te zorgen dat zoveel mogelijk kiezers op de hoogte zijn van de ideeën van een partij, wordt in de weken voor de verkiezingen campagne gevoerd. Affiches tooien dan het straatbeeld. Actieve partijleden gaan van deur tot deur met folders en voeren persoonlijke gesprekjes om de mensen op te roepen te gaan stemmen, het liefst op hun partij. Partijen maken ook veel gebruik van het internet om hun standpunten voor het voetlicht te brengen.

Het referendum

Volgens de grondwet is een bindend referendum in Nederland niet mogelijk. Het nationale referendum over het Verdrag tot vaststelling van een grondwet voor Europa van 1 juni 2005 was niet bindend en was slechts mogelijk nadat het parlement een speciale Referendumwet had aangenomen. Het staat provincies en gemeenten vrij om een referendumverordening aan te nemen, maar ook dan is het resultaat niet bindend. Natuurlijk hebben politieke partijen in

vertegenwoordigende en uitvoerende organen wel de mogelijkheid om de uitslag van het referendum te accepteren.

Uitslagen

Uitslagen van de laatst gehouden verkiezingen voor de Tweede Kamer (TK) in 2006, de Provinciale Staten (PS) in 2007 en het Europees Parlement (EP) in 2009 (in procenten).

	TK 06	PS 07	EP 09
Opkomst	80,35	46,40	36,75
CDA	26,51	24,98	20,05
PvdA	21,19	17,93	12,05
VVD	14,67	18,09	11,39
SP	16,58	14,82	7,10
GroenLinks	4,60	6,15	8,87
D66	1,96	2,56	11,32
ChristenUnie	3,97	5,47	
SGP	1,56	2,39	
ChristenUnie/SGP (gez.)		0,88	6,82
PvdD	1,83	2,55	3,46
PVV	5,89		16,97
Overige	1,24	4,18	1,97
Totaal	100,0	100,0	100,0

4 Het parlement

De Staten-Generaal

De volksvertegenwoordiging in een democratie noemt men een 'parlement'. In Nederland heet het parlement de Staten-Generaal, die uit twee kamers bestaat: de Tweede Kamer en de Eerste Kamer. Anders dan de naam misschien doet vermoeden is de Tweede Kamer de belangrijkste van de twee.

De Tweede Kamer telt 150 leden, die rechtstreeks door de Nederlandse bevolking worden gekozen. Deze verkiezingen vinden om de vier jaar plaats, tenzij het kabinet valt en er vervroegde verkiezingen worden uitgeschreven. De Eerste Kamer wordt gekozen door de leden van de Provinciale Staten, binnen drie maanden na de provinciale verkiezingen. We noemen dit 'getrapte' verkiezingen. Ook deze verkiezingen vinden om de vier jaar plaats. Er zijn 75 Eerste Kamerleden, ook wel senatoren genoemd (Eerste Kamer = Senaat). Hoewel Amsterdam de hoofdstad van Nederland is, zetelen regering en parlement in Den Haag. De Eerste en Tweede Kamer zijn gevestigd in het gebouwencomplex rondom het Binnenhof in deze stad.

Na het zomerreces (vakantieperiode) leest het staatshoofd de Troonrede voor, waarin de plannen van de regering voor het komende jaar worden bekendgemaakt. Dat gebeurt in aanwezigheid van zowel de Eerste als de Tweede Kamer. Deze dag, die valt op de derde dinsdag van september, wordt Prinsjesdag genoemd. De plechtigheid vindt plaats in de middeleeuwse Ridderzaal aan het Binnenhof en dus niet in een van de vergaderzalen van het parlement.

Leden van het parlement

De Tweede Kamer komt drie maal per week bijeen, op dinsdag, woensdag en donderdag. De leden van de Tweede Kamer hebben aan hun Kamerlidmaatschap een volledige baan. Zij ontvangen daarvoor een salaris van ongeveer € 90.000 bruto (cijfer 2009) per jaar. Omdat veel Kamerleden buiten Den Haag wonen, maken ze veel reis- en verblijfkosten, die ook door de overheid worden vergoed.

Het werk van Kamerleden is zwaar. Ze kunnen niet alles in hun eentje doen. Daarom heeft elke fractie een fractiebureau met fractiemedewerkers. Daarnaast hebben Kamerleden van grotere partijen een persoonlijk assistent, die brieven en stukken selecteert en bepaalde taken uitvoert.

De leden van de Eerste Kamer hebben gewoonlijk naast het Kamerlidmaatschap een andere baan. De Eerste Kamer komt éénmaal per week bijeen, meestal op dinsdag. Voor hun werk in de Eerste Kamer krijgen de leden een vergoeding van ongeveer € 24.000 bruto per jaar en daarnaast een onkostenvergoeding.

Taken van het parlement

Het parlement heeft drie belangrijke taken:

- Samen met de regering wetten maken. Hieronder gaan we uitvoerig in op de gang van zaken bij wetgeving.
- De regering controleren bij de uitvoering van wetten en bij alle andere activiteiten.
- De kiezers vertegenwoordigen: parlementsleden moeten contact met de kiezers houden.

Het parlement kan die taken uitoefenen omdat ministers volgens de grondwet verantwoording verschuldigd zijn aan het parlement. Ministers kunnen alleen aanblijven als ze het vertrouwen genieten van de meerderheid van de Tweede en Eerste Kamer. Als een meerderheid in een van de Kamers het vertrouwen in een minister of in het hele kabinet opzegt, dan moet die minister of het hele kabinet opstappen.

Bevoegdheden

Om hun medewetgevende en controlerende taken goed uit te kunnen voeren, hebben de Eerste en Tweede Kamer een aantal bevoegdheden oftewel rechten. Daarbij heeft de Tweede Kamer meer rechten dan de Eerste Kamer.

Budgetrecht

Beide Kamers hebben het recht om de Rijksbegroting goed te keuren of die goedkeuring juist te weigeren: het budgetrecht. Dat is een belangrijk middel om invloed uit te oefenen, want zonder een goedgekeurde begroting kan een minister geen beleid voeren. Elk jaar moet de regering op Prinsjesdag bekend maken aan welke zaken zij het komende jaar geld wil uitgeven en hoe zij aan dat geld denkt te komen. Dat doet ze in de Rijksbegroting en de toelichting daarop, de Miljoenennota. Deze begroting wordt na Prinsjesdag in het parlement behandeld als een wetsontwerp. Van oktober tot soms ver in het volgende voorjaar worden in beide Kamers de begrotingen per departement behandeld en eventueel gewijzigd.

Recht van amendement en initiatief

De Tweede Kamer keurt de wetsontwerpen die door de regering worden ingediend. Ze heeft het recht om die wetsvoorstellen te wijzigen: dat noemen we het recht van amendement. Aangenomen amendementen gaan deel uitmaken van het wetsvoorstel. Daarnaast kunnen leden van de Tweede Kamer zelf wetsvoorstellen indienen. Dat is het recht van initiatief.

De Eerste Kamer heeft deze beide rechten niet. Die behandelt wetsvoorstellen nog eens, nadat ze in de Tweede Kamer zijn aangenomen. Maar de Eerste Kamer mag ze eigenlijk alleen in hun geheel aannemen of verwerpen; er kan niets meer aan veranderd worden. Er staat hier ‘eigenlijk’, omdat een meerderheid in de Eerste Kamer heel soms tegen een minister of staatssecretaris zegt: ‘We verwerpen uw voorstel, tenzij u er dit en dat nog aan wijzigt’. Als een minister overstap gaat, dient hij het voorstel met de gewenste wijziging opnieuw bij de Eerste Kamer in. Die wijziging noemt men dan geen amendement, maar een ‘novelle’. Ook de Tweede Kamer moet met zo’n wijziging akkoord gaan.

Recht om moties in te dienen

Beide Kamers hebben het recht om tijdens een zitting moties in te dienen: dat zijn uitspraken waarmee ze de regering kunnen aansporen om iets te doen of te laten. Ook kan door middel van een motie van wantrouwen het vertrouwen in een minister of in de regering worden opgezegd.

Interpellatie- en vragenrecht

Beide Kamers hebben het recht om een minister of staatssecretaris voor een spoeddebat te laten opdraven. Dit heet het recht van interpellatie. Een Tweede Kamerlid dat zo'n interpellatie wil houden, heeft daarvoor toestemming nodig van dertig Kamerleden. De minister of staatssecretaris mag in zo'n geval niet weigeren in de Kamer te verschijnen.

Elk Kamerlid heeft daarnaast het recht om vragen aan ministers te stellen. Dat kan schriftelijk, als er niet zoveel haast is bij een antwoord. Het schriftelijke antwoord komt vaak een week of drie later. Het kan ook mondeling. Elke dinsdag is er in de Tweede Kamer een 'vragenuurtje'. Kamerleden maken veel gebruik van de mogelijkheid vragen te stellen.

Enquête- en onderzoeksrecht

Een vergaande bevoegdheid is het recht van enquête. Dat wil zeggen het recht om een bepaalde zaak tot op de bodem uit te zoeken. De Kamer stelt dan uit haar midden een onderzoekscommissie in: een parlementaire enquêtecommissie. Die commissie kan iedereen die ze in het belang van het onderzoek wenst te verhoren oproepen: politici, ambtenaren en gewone burgers. Die zijn verplicht voor de commissie te verschijnen en onder ede vragen te beantwoorden. De enquêtecommissie maakt een uitgebreid verslag van haar bevindingen voor de Kamer. Ze kan wel conclusies trekken en aanbevelingen doen, maar ze mag geen straf opleggen. De laatste jaren zijn er verschillende parlementaire enquêtes gehouden: naar de onderzoeksmethoden die politie en justitie gebruiken, naar de Bijlmerramp

en naar de fraudes met de bouwsubsidies. Minder zwaar dan de enquête is het parlementaire onderzoek: dan is verhoor onder ede niet mogelijk.

Samenvatting

De rechten van beide Kamers nog eens op een rij:

- Budgetrecht
- Recht om moties in te dienen
- Interpellatie- en vragenrecht
- Enquête- en onderzoeksrecht

De Tweede Kamer heeft bovendien:

- Recht van amendement
- Recht van initiatief

Werkwijze

Hoe de Tweede Kamer werkt, is geregeld in het Reglement van Orde van de Tweede Kamer. Kamerleden van één partij vormen samen een fractie. De leider van een fractie wordt fractieleider of fractievoorzitter genoemd. Elke fractie regelt haar eigen werkwijze. Kamerleden van de grotere fracties zijn vaak specialisten op een bepaald beleidsgebied: ze houden zich bijvoorbeeld (bijna) alleen bezig met buitenlands beleid, met onderwijs of met landbouwbeleid. Grote fracties kennen per beleidsterrein aparte fractiecommissies. De specialisten van de fractie op dat terrein bereiden daar partijstandpunten en het optreden van de fractie voor. Kamerleden van kleine partijen kunnen zich natuurlijk veel minder specialiseren: die moeten op meerdere terreinen thuis zijn.

Vaak zie je in de Tweede Kamer maar weinig Kamerleden tijdens 'voltallige' (plenaire) vergaderingen. Omdat veel debatten over heel specifieke onderwerpen gaan, doen daaraan meestal alleen de specialisten van de fracties mee. Gelijktijdig vinden elders andere

vergaderingen plaats, bijvoorbeeld van commissies. Bij belangrijke onderwerpen is de Tweede Kamer altijd veel voller, evenals bij stemmingen.

Er kan alleen worden gestemd als er voldoende Kamerleden aanwezig zijn. Er moeten namelijk minimaal 76 leden zijn (de helft plus één). Dit wordt het quorum genoemd. De Kamerleden tekenen bij het binnengaan van de Kamer altijd de presentielijst, waaruit blijkt wie aanwezig is.

Alle vergaderingen van de Kamer zijn openbaar (behalve procedurevergaderingen). Ook alle stukken zijn openbaar. Het is mogelijk om die tegen betaling aan te schaffen of in de Kamer te lezen. Van alle vergaderingen maken stenografen, die midden in de Tweede Kamer zitten, notulen: de zogenaamde Handelingen. Deze worden in dikke banden bewaard. De meeste Kamerstukken zijn ook via het internet te raadplegen (website Tweede Kamer).

Commissies

Het meeste parlementaire werk wordt gedaan in Kamercommissies. Er zijn verschillende soorten, waarvan de belangrijkste de 'vaste commissies' zijn. Er zijn ongeveer twintig vaste commissies voor de meeste beleidsterreinen van de ministers en staatssecretarissen. Zo is er een commissie voor onderwijs, voor financiën, voor justitie enzovoort. Daar wordt vergaderd over wetsontwerpen en wordt met een minister of staatssecretaris overleg gevoerd over de manier waarop hij bepaalde zaken aanpakt.

De gang van een wetsontwerp

Een wetsontwerp is een voorstel voor een wet. Pas nadat een wetsontwerp door het parlement (eerst door de Tweede Kamer en dan door de Eerste Kamer) is goedgekeurd, spreken we van een wet.

Vaak kan het jaren in beslag nemen voor het eerste ontwerp ook echt een wet is geworden. Een wetsontwerp moet dan ook een in-

gewikkelde gang doormaken, voordat het een wet is. Hier volgen de stappen om een wet tot stand te laten komen.

Als een minister of staatssecretaris een wet wil invoeren, laat hij of zij de ambtenaren een tekst voor die wet maken: het wetsvoorstel. Dat wordt in de ministerraad besproken. Na goedkeuring door de ministerraad gaat het voor advies naar de Raad van State (het hoogste adviesorgaan van de regering), die vooral naar de juridische aspecten van het wetsvoorstel kijkt. Het advies van de Raad is overigens niet bindend. De minister geeft een reactie op het advies. Met een zogenoemde koninklijke boodschap gaan het advies van de Raad van State, het wetsvoorstel en de door de minister toegevoegde memorie van toelichting naar de Tweede Kamer. Een Kamercommissie behandelt het wetsvoorstel schriftelijk, maakt een verslag met vragen en opmerkingen en zendt het terug aan de minister. De minister geeft een schriftelijke reactie op het verslag, de zogeheten memorie van antwoord. De commissie maakt dan een formeel eindverslag. Daarna wordt het wetsvoorstel in de Tweede Kamer behandeld. Eventuele amendementen en moties worden dan ook besproken. De minister of staatssecretaris reageert op vragen en opmerkingen van de Kamerleden. Vervolgens vindt de stemming plaats over het wetsontwerp, de amendementen en de moties. Als het wetsvoorstel in de Tweede Kamer is aangenomen, gaat het naar de Eerste Kamer. Daar vindt weer een schriftelijke behandeling in een commissie plaats, er wordt een verslag gemaakt, daarop komt weer een memorie van antwoord van de minister, waarna het formele eindverslag naar de Eerste Kamer gaat voor bespreking en stemming. Als het wetsvoorstel ook daar wordt aangenomen, gaat het naar de koningin, die het ondertekent. Ook de betrokken minister zet zijn handtekening, het zogeheten contraseign. Daarna gaat het naar de minister van Justitie, die de wet in het *Staatsblad* laat afkondigen. Pas dan is het wetsvoorstel een wet. (Zie het bijgevoegde schema De gang van een wetsontwerp.)

5 De kabinets-formatie

Na de verkiezingen

Zodra de verkiezingsuitslag bekend is, begint de kabinetsformatie. Er moet een nieuwe ploeg ministers en staatssecretarissen worden samengesteld: een kabinet dat de komende vier jaar gaat regeren. Dat is niet altijd eenvoudig. Door de Nederlandse variant van evenredige vertegenwoordiging, zonder kiesdistricten en kiesdrempels, zijn er doorgaans veel partijen in de Tweede Kamer vertegenwoordigd. De uitslag van de verkiezingen maakt maar zelden duidelijk wat voor regering de kiezers het liefst willen. Geen enkele politieke partij in Nederland heeft ooit de absolute meerderheid gehaald, dat is de helft van het aantal zetels in de Tweede Kamer plus één. De Tweede Kamer heeft 150 zetels. De absolute meerderheid is dus minimaal $75 + 1 = 76$ zetels.

Een regering moet de steun van de meerderheid van de Tweede Kamer hebben. Dus moeten twee of meer partijen altijd een coalitie sluiten. Dat wil zeggen: samenwerken in één regering. Dat is al jaren het geval, waardoor de meeste mensen wel een beetje gewend zijn geraakt aan langdurige onderhandelingen over de samenstelling van een regering. Partijen die samen in de regering zitten noemen we coalitiepartijen of de coalitie.

De onderhandelingen

In de kabinetsformatie onderhandelen de verschillende partijen met name over de volgende vragen:

- Welke partijen gaan met elkaar de regering vormen?
- Hoe kunnen de programma's van die partijen worden samengevoegd tot één regeringsprogramma, het zogeheten regeerakkoord?
- Welke partij krijgt welke ministersposten of staatssecretariaten?
- Welke personen komen op de verschillende ministersposten of staatssecretariaten?

Er wordt wel gezegd dat het voor een politieke partij belangrijker is om de formatie dan om de verkiezingen te winnen. Een flinke winst bij de verkiezingen betekent namelijk niet automatisch een plaats in het komende kabinet. Een voorbeeld hiervan is de kabinetsformatie van 2003. De PvdA boekte 19 zetels winst, maar het CDA werd de grootste partij en kon het voortouw nemen bij de kabinetsformatie. De onderhandelingen tussen de PvdA en het CDA liepen uiteindelijk stuk. Het CDA ging vervolgens met VVD en D66 een regering vormen. Omgekeerd betekent verliezen ook niet automatisch dat een partij uit het kabinet verdwijnt. In 1994 verloor de PvdA 12 zetels, maar bleef met 37 zetels de grootste partij. In de formatie werd besloten dat de PvdA niet alleen in het kabinet zou komen, maar zelfs de premier mocht leveren. In 2002 keerde ook de VVD na een forse verkiezingsnederlaag terug in het kabinet.

Na de verkiezingen blijkt dat allerlei combinaties van partijen mogelijk zijn. Welke partijen uiteindelijk gaan samenwerken, hangt af van het politieke spel tijdens de kabinetsformatie. De partij die het makkelijkst met de andere grote partijen kan samenwerken, is in het voordeel. In Nederland was dat lange tijd alleen het CDA. Het CDA heeft in verschillende regeringscoalities gezeten met de PvdA, de VVD en D66. Lange tijd wilden die drie partijen niet met elkaar in één regering, maar tijdens de kabinetsformatie van 1994 zetten zij juist met z'n drieën het CDA aan de kant, waardoor deze partij tot 2002 buiten de regering bleef. Sinds die tijd regeert het CDA weer wisselend met VVD, D66 en PvdA, soms aangevuld met andere partijen.

In de kabinetsformatie gaat het er niet alleen om wie met wie gaat regeren, maar ook hoe er geregeerd gaat worden. Met andere woorden: in welke richting moet een nieuwe regering gaan werken? Afspraken daarover worden vastgelegd in het regeerakkoord. De formatieperiode is een drukke tijd voor Kamerleden, partijbesturen, maatschappelijke organisaties en belangengroepen. Dit is bij uitstek de tijd waarin ze invloed op het regeringsbeleid kunnen uitoefenen.

Coalities

	1982-1989	1989-1994	1994-2002	2002	2003-2006	2006-2007	2007-20..
CDA	X	X		X	X	X	X
PvdA		X	X				X
VVD	X		X	X	X	X	
D66			X		X		
ChristenUnie							X
LPF				X			

Vijf stappen

Hoewel de discussies, de duur en de precieze gang van zaken per kabinetsformatie sterk verschillen, is een aantal bij iedere formatie terugkerende stappen te onderscheiden. Als er tussentijds iets mis gaat ('de formatie loopt vast') wordt vaak een stap terug gezet en lijkt de formatie in herhaling te vervallen.

1. Mogelijkheden

De koningin vraagt onmiddellijk na de verkiezingen adviezen over de politieke situatie aan de vice-voorzitter van de Raad van State, het hoogste adviescollege in Nederland. De koningin is hier zelf de voorzitter van. Daarnaast vraagt ze ook advies aan de voorzitters van de Eerste en Tweede Kamer en aan de voorzitters van alle fracties in de Tweede Kamer. Op basis van de ingewonnen adviezen en de verkiezingsuitslag benoemt de koningin doorgaans eerst een informateur. Deze krijgt de opdracht om een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheden om een kabinet te vormen. Een informateur is meestal een politicus die bij veel van de partijen waardering geniet.

Als een informateur er in slaagt een meerderheidscoalitie te vinden, maakt een formateur het karwei af. De formateur is gewoonlijk de beoogde minister-president.

In de formatieperiode kan de koningin, het staatshoofd, invloed op de Nederlandse politiek uitoefenen. Zij besluit immers wie ze als informateur of formateur benoemt en welke opdracht zij hem of haar meegeeft. Zo'n opdracht is bijvoorbeeld: 'onderzoek de mogelijkheden tot het vormen van een kabinet dat kan rekenen op een zo breed mogelijke steun in de volksvertegenwoordiging'. Maar de opdracht kan ook zijn dat 'een voldoende meerderheid in de volksvertegenwoordiging' wordt gevraagd. In de precieze bewoordingen van die opdracht stuurt het staatshoofd de richting waarin de (in-)formateur de mogelijkheden voor een coalitie moet zoeken. Groot is die speelruimte van de koningin evenwel niet.

2. Partijen

De informateur stelt vast welke partijen de meeste kans op succes hebben als zij met elkaar gaan onderhandelen en welke partijen afvallen. Hij voert daartoe gesprekken met de fractievoorzitters en hun adviseurs van de verschillende partijen. Meestal zijn dat twee of drie partijen.

3. Programma

Die twee of drie partijen gaan onder leiding van de informateur met elkaar onderhandelen om tot een regeerprogramma (regeerakkoord) te komen. Dat zijn vaak langdurige onderhandelingen, niet in de laatste plaats omdat ze over zo veel verschillende onderwerpen gaan. Veel afspraken worden in detail vastgelegd. Het na de verkiezingen van 2006 gesloten regeerakkoord telde 53 pagina's.

4. Posten

Als de mogelijke coalitiepartijen het eens zijn over een regeerakkoord, wordt er onderhandeld over de verdeling van de verschillende ministersposten en staatssecretariaten (staatssecretarissen zijn

in feite een soort onderministers). Het verdelen van alle posten tussen de verschillende coalitiepartijen is een hele strijd, omdat ze niet allemaal even belangrijk zijn. Zo worden de ministersposten van Financiën, Economische Zaken, Sociale Zaken & Werkgelegenheid en Binnenlandse Zaken als de belangrijkste beschouwd. Elke partij probeert zoveel mogelijk belangrijke posten te krijgen. Een partij die duidelijk wil maken dat ze gezondheidszorg erg belangrijk vindt zal graag de minister van Volksgezondheid leveren. Bij de verdeling van de staatssecretariaten wordt vaak aan de minister van de ene coalitiepartij een staatssecretaris van een andere coalitiegenoot toegevoegd.

5. Personen

De laatste fase bestaat uit het aanzoeken van personen die de ambten van minister en staatssecretaris moeten gaan bezetten. In de praktijk lopen de stappen 3, 4 en 5 door elkaar. Als een partij zich sterk maakt om een bepaalde portefeuille in de wacht te slepen, heeft ze vaak al een geschikte kandidaat op het oog. Programmapunten en personen worden soms tegen elkaar uitgewisseld.

Constituerend beraad

Als er voor alle ministersposten kandidaten zijn gevonden, houdt het kabinet een zogeheten constituerend beraad. In dit beraad onderschrijven de ministers formeel het regeerakkoord.

De minister-president neemt dan ook de politieke verantwoordelijkheid op zich voor het onderhandelingsproces omdat het staatshoofd en de informateur niet door het parlement ter verantwoording kunnen worden geroepen. Het staatshoofd is immers onschendbaar.

Kort hierna wordt het nieuwe kabinet door de koningin beëdigd en wordt de traditionele foto gemaakt van de nieuwe ploeg, verzameld rond de koningin op de trappen van paleis Huis ten Bosch.

Problemen

De kabinetsformatie is een omstreden onderdeel van ons staatsbestel. Vanuit democratisch oogpunt is het een bezwaar dat voor de politieke kleur van de regering de formatieonderhandelingen belangrijker zijn dan de verkiezingsuitslag. Bovendien zijn deze onderhandelingen grotendeels geheim en dus oncontroleerbaar.

Een ander probleem is de lange duur van veel kabinetsformaties. De formatie van 1977 heeft het record met 207 dagen. Gedurende zo'n maanden voortdurende formatie blijft het oude kabinet wel aan, maar het is 'demissionair' en neemt doorgaans geen omstreden besluiten meer. Zo'n demissionair kabinet is natuurlijk niet goed voor een slagvaardig beleid. Bovendien is het voor het vertrouwen in de politiek niet goed als de formatie eindeloos voortduurt. De ingewikkelde partijverhoudingen brengen echter zo'n moeizame formatie met zich mee.

Kan het anders?

De kritiek op de gang van zaken bij de kabinetsformatie heeft sinds de vroege jaren zestig al geleid tot voorstellen voor staatsrechtelijke hervorming. Zo is bijvoorbeeld geopperd dat het kiesstelsel in ons land, het stelsel van evenredige vertegenwoordiging, wel geschikt is om de Tweede Kamer samen te stellen, maar volstrekt niet deugt voor het vormen van een regering. Een meerderheidsstelsel met kiesdistricten zoals dat in Groot-Brittannië bestaat zou op dat punt veel beter zijn. Daar is onmiddellijk na de verkiezingen duidelijk welke partij in de meeste districten de meeste stemmen heeft gehaald. Die partij vormt dan de regering. Dat in zo'n Brits meerderheidsstelsel het parlement geen afspiegeling meer is van de voorkeur van de kiezers, nemen de voorstanders van een dergelijk systeem voor lief. In het Britse stelsel is het goed mogelijk dat een partij over het hele land meer dan 30 procent van de stemmen haalt, maar in het parlement minder dan 10 procent van de zetels bezet. Het gaat

er immers om in hoeveel districten een partij een meerderheid kan halen. De partij wier aanhang gelijkmatig over het hele land is verspreid, kan veel stemmen trekken maar zal in weinig districten een meerderheid halen.

Een tweede voorstel is om de minister-president rechtstreeks te laten kiezen. De kiezer krijgt dan twee stemmen: één om de regering(sleider) te kiezen en één om de Tweede Kamer te kiezen. Dat lijkt een beetje op het Amerikaanse systeem, waar de president en het parlement ook onafhankelijk van elkaar worden gekozen. Het voordeel van dit systeem is dat de kiezers direct invloed hebben op de kleur van het kabinet. Het nadeel van deze oplossing is dat de regering niet meer afhankelijk is van de goedkeuring van het parlement. Ze is immers direct door de kiezers in functie gekozen. Een parlementair stelsel is onverenigbaar met een rechtstreeks gekozen regeringsleider.

Ook is voorgesteld om een gemengd kiesstelsel in te voeren, een combinatie van evenredige vertegenwoordiging met een meerderheidsstelsel in kiesdistricten, of om een kiesdrempel van bijvoorbeeld 5 procent in te voeren, zodat kleinere partijen niet langer in de Tweede Kamer vertegenwoordigd zullen zijn.

Ondanks alle voorstellen van commissies, staatsrechtgeleerden, politicologen en deskundigen van partijen zijn er tot op heden geen belangrijke wijzigingen van het systeem doorgevoerd.

De regering

Wie regeert?

Volgens de grondwet bestaat de Nederlandse regering uit het staatshoofd (de koningin) en de ministers. De in 2007 gevormde regering telt zestien ministers. De ministers dragen alle verantwoordelijkheid, ook voor dingen die de koningin doet en zegt. De koningin is, zoals het officieel heet, onschendbaar en heeft geen feitelijke macht. Naast ministers hebben ook de staatssecretarissen bepaalde verantwoordelijkheden. Een staatssecretaris is een soort onderminister en staat onder leiding en toezicht van de minister waaraan hij of zij is toegevoegd. Minister en staatssecretaris maken afspraken over wie voor welke beleidsterreinen verantwoordelijk is. Staatssecretarissen zijn individueel verantwoordelijk tegenover het parlement voor hun eigen beleidsterrein. Ministers en staatssecretarissen samen worden ook wel het kabinet genoemd. In Nederland kunnen ministers en staatssecretarissen niet tegelijkertijd lid zijn van het parlement.

De ministerraad

De ministerraad is het college van ministers dat de eigenlijke besluiten neemt namens het hele kabinet. De ministerraad heeft als vaste vergaderdag de vrijdag en als vaste vergaderplaats de Trêveszaal aan het Binnenhof in Den Haag. Staatssecretarissen hebben geen zitting in de ministerraad. Ze vervangen ook niet hun minister als die afwezig is en zijn in die zin niet echt onderminister. Ministers die (langdurig) ziek, op vakantie of om andere redenen afwezig zijn, worden altijd door een collega-minister vervangen. Zo nu en dan wordt een staatssecretaris wel bij vergaderingen van de ministerraad uitgenodigd, als een onderwerp aan de orde is dat onder zijn of haar verantwoordelijkheid valt. Alleen de staatssecretaris voor Europese Zaken kan de vergaderingen van de ministerraad te allen tijde bijwonen.

Voorzitter van de ministerraad is de minister-president, ook wel premier genoemd. De werkwijze van de ministerraad is geregeld

in het Reglement van Orde van de Ministerraad. Vanwege de grote hoeveelheid taken en verantwoordelijkheden werkt de ministerraad met een aantal vaste onderraden, zoals de Raad voor Economie, Kennis en Innovatie, de Raad voor Veiligheid en Rechtsorde en de Raad voor Internationale en Europese Zaken. Alle onderraden worden voorgezeten door de minister-president. In de onderraden kunnen ook hoge ambtenaren of deskundigen van buiten zitting hebben.

Taken van de regering

Volgens de grondwet heeft de regering tot taak samen met beide Kamers der Staten-Generaal wetten te maken. De regering sluit daarnaast internationale verdragen, stelt het buitenlandse beleid vast, regelt de defensie en benoemt burgemeesters, commissarissen van de koningin en leden van de rechterlijke macht. De in de grondwet genoemde taken voert de regering onder controle van het parlement uit. Het parlement kan regeringsbesluiten op dit gebied niet ongedaan maken, maar kan de regering wel laten weten dat het er niet mee eens is. Eventueel kan het parlement het vertrouwen in de regering opzeggen, zodat het kabinet moet aftreden.

Rollen van de minister

Ministers staan aan het hoofd van een ministerie of departement. Naast het vormgeven en uitvoeren van beleid moeten ze dus leiding geven aan vaak vele honderden ambtenaren. Na de kabinetsformatie 2006-7 kwamen er dertien departementen. Maar dit aantal kan bij elke formatie veranderen. Ook de namen en de taken van ministeries kunnen wijzigingen ondergaan.

In het in 2007 geformeerde kabinet kregen drie ministers geen eigen ministerie, namelijk de minister voor Jeugd en Gezin, de minister voor Ontwikkelingssamenwerking en de minister voor Wonen, Wijken en Integratie. De eerste 'woont in' bij de minister van VWS,

de tweede bij de minister van Buitenlandse Zaken en de derde bij de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer. Een minister die geen eigen departement beheert, wordt een 'minister zonder portefeuille' – en tegenwoordig ook wel: programmaminister – genoemd. Zij moeten er soms voor zorgen dat alle regeringspartijen overeenkomstig de verkiezingsuitslag zijn vertegenwoordigd. Soms ook worden zij benoemd om aan te geven dat dit een belangrijk beleidsterrein is voor de regering.

Behalve hoofd van zijn eigen departement is een minister lid van het kabinet. Een minister is medeverantwoordelijk voor het hele kabinetsbeleid, niet alleen voor zijn eigen beleidsterrein. Elke minister kan worden aangesproken (door Kamerleden, door partijgenoten of door burgers) op de uitvoering van het regeerakkoord. Dat heet collegiaal bestuur. Bovendien vertegenwoordigt iedere minister in het kabinet zijn eigen partij. De regeringspartijen houden dikwijls afzonderlijk bewindsliedenoverleg. Ook onderhouden ministers (en staatssecretarissen) geregeld contact met de fractie van hun partij in de Tweede Kamer, met hun partijbestuur en met partijafdelingen.

De namen van de ministeries

Ministerie van Algemene Zaken

Ministerie van Financiën

Ministerie van Economische Zaken

Ministerie van Buitenlandse Zaken

Ministerie van Justitie

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Ministerie van Defensie

Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer

Ministerie van Verkeer en Waterstaat

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport

De minister-president

Een bijzondere rol speelt de minister-president. Hij is niet alleen voorzitter van de ministerraad. Hij is ook in het bijzonder belast met de coördinatie van het regeringsbeleid. Daarnaast is hij het gezicht van het kabinet. Hij presenteert het kabinetsbeleid, bijvoorbeeld elke vrijdag na afloop van het kabinetsberaad op een persconferentie en in een vaste televisierubriek. Bovendien vertegenwoordigt hij Nederland in de Europese Raad van regeringsleiders. De minister-president speelt dus ook in het buitenlands beleid een grote rol. Anders dan in landen als Duitsland en het Verenigd Koninkrijk kan de minister-president in Nederland de afzonderlijke ministers niet naar eigen inzicht benoemen en ontslaan.

Nederlandse premiers sinds 1945

W. Schermerhorn	1945-1946	P.J.S. de Jong	1967-1971
L.J.M. Beel	1946-1948	B.W. Biesheuvel	1971-1973
W. Drees	1948-1958	J.M. den Uyl	1973-1977
L.J.M. Beel	1958-1959	A.A.M. van Agt	1977-1982
J.E. de Quay	1959-1963	R.F.M. Lubbers	1982-1994
V.G.M. Marijnen	1963-1965	W. Kok	1994-2002
J.M.L.Th. Cals	1965-1966	J.P. Balkenende	2002-
J. Zijlstra	1966-1967		

De begroting

Een belangrijk deel van het kabinetsbeleid ligt elk jaar in de vaststelling van de rijksbegroting. Daarin blijkt de invloedrijke positie van de minister van Financiën. Vanaf januari tot juli wordt er elk jaar weer onderhandeld tussen de minister van Financiën en de

ministers van de departementen waar grote uitgaven worden gedaan. Als ze het niet eens worden, moet de ministerraad de knoop doorhakken. De rijksbegroting moet in augustus klaar zijn, want met Prinsjesdag (de derde dinsdag van september) wordt zij aan het parlement aangeboden.

Adviesorganen

In Nederland bestaan tal van adviesorganen. Het hoogste adviesorgaan van de regering is de Raad van State. De Raad bestaat vooral uit voormalige parlementsleden, ex-ministers en juristen. Zij worden bijgestaan door een reeks ambtenaren. De regering is verplicht om de Raad over elk wetsontwerp advies te vragen. De Raad kijkt vooral naar de kwaliteit van het wetsontwerp en gaat na of de wet niet in strijd is met andere wetten. Officieel is de koningin voorzitter van de Raad van State, maar in de praktijk wordt hij voorgezeten door de vice-voorzitter. De Raad is ook het hoogste beroepscollege in bestuurlijke geschillen, bijvoorbeeld tussen burgers en een provincie of tussen twee gemeenten.

Over sociaal-economische zaken krijgt de regering advies van de Sociaal-Economische Raad (SER), die bestaat uit vertegenwoordigers van de vakbonden, de werkgeversorganisaties en door de regering benoemde deskundigen. De Algemene Rekenkamer is een onafhankelijk lichaam dat de uitgaven van de overheid controleert op wetmatigheid en doelmatigheid. Zo onderzoekt de Rekenkamer of de uitgaven ook het gewenste effect hebben gehad.

Burgers die van mening zijn dat zij het slachtoffer zijn geworden van onbehoorlijk gedrag van de kant van de overheid kunnen een klacht indienen bij de Ombudsman. Hij (of zij!) onderzoekt of de klacht gerechtvaardigd is. Ook stelt de Ombudsman jaarlijks een verslag op voor het parlement met een overzicht van alle klachten over ministeries en andere overheidsorganen. Tevens staan hierin aanbevelingen hoe eventuele fouten in de toekomst kunnen worden vermeden.

7 Het ambtelijk apparaat

Steeds meer ambtenaren

Sinds de vorige eeuw is de staat, de overheid, zich meer en meer met de maatschappij gaan bemoeien. Onder invloed van toenemende en dwingender eisen uit de samenleving moest de overheid steeds meer regelen, voor meer voorzieningen zorgen, meer subsidiëren en (dus) meer belasting heffen. Denk maar wat er allemaal in een eeuw tot stand kwam op het gebied van onderwijs, gezondheidszorg, verbetering van arbeidsomstandigheden, aanleg van wegen, spoor- en waterwegen, dijken, droogleggingen, riolering, gas- en elektriciteitsproductie en -distributie, telecommunicatie, ondersteuning van armen, werkloosheidsbestrijding, en zo verder. Met deze enorme toename van overheidsactiviteiten groeide het aantal ambtenaren mee. Veel regelen, veel voorzieningen treffen, veel subsidiëren en veel belasting heffen noodzaakt tot veel onderzoeken, veel vastleggen en veel controleren. Dat vereist een leger van vaak hooggeschoolde staatsfunctionarissen: administrateurs, economen, juristen, sociaal-wetenschappers, ingenieurs, automatiseringsdeskundigen, milieudeskundigen, planologen, bouwkundigen enzovoort. Deze deskundigen hebben een zekere - soms zelfs een heel grote - invloed gekregen op de politieke besluitvorming.

Verschillende soorten ambtenaren

Hoeveel ambtenaren er precies zijn is niet zo gemakkelijk te zeggen, want wie is ambtenaar? Zo worden bijvoorbeeld leraren die in het openbaar onderwijs werken soms wèl, maar die in het bijzonder onderwijs niet tot de ambtenaren gerekend. Ambtenaren kunnen in dienst zijn van het Rijk, de provincies, de gemeenten, de waterschappen en in allerhande overheidsinstellingen. Als we het hebben over de grote invloed van ambtenaren op de politieke besluitvorming of het beleid, dan hebben we het over twee soorten ambtenaren:

- de beleidsambtenaren die politieke bestuurders (ministers, staats-

secretarissen, gedeputeerden en wethouders) informeren en adviseren over beleid;

- hoge ambtenaren die verantwoordelijk zijn voor de uitvoering van eenmaal vastgesteld beleid, bijvoorbeeld de top van Rijkswaterstaat of de krijgsmacht of hoge politiefunctionarissen.

Niet één macht

Soms wordt hiervoor wel eens de term ‘vierde macht’ gebruikt (naast de wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht), maar die term is misleidend. Hij wekt de indruk dat al die ambtenaren in nauw onderling overleg politieke besluitvorming in één bepaalde richting sturen. De ‘vierde macht’ doet denken aan een complot van bureaucraten. In werkelijkheid is niets minder waar. Honderden top- en beleidsambtenaren hebben weliswaar invloed op talloze politieke beslissingen, maar die invloed oefenen ze niet samen uit en die invloed gaat ook niet in dezelfde richting. Steeds andere ambtenaren hebben vanuit verschillende afdelingen en diensten en ook met uiteenlopende belangen en visies invloed op politieke besluitvorming. Vaak werken ambtenaren langs elkaar heen of zelfs tegen elkaar in. Slimme politieke bestuurders, ministers of wethouders kunnen ambtelijke adviezen en informatie van verschillende afdelingen of diensten tegen elkaar uitspelen. Van ambtenaren die als één grote, machtige politieke factor met eigen belangen de democratische besluitvorming ondermijnen is dus geen sprake. Toch hebben veel ambtenaren afzonderlijk wel degelijk veel politieke invloed. De vraag is of dat ‘erg’ is vanuit een democratisch oogpunt.

Wat maakt ambtenaren invloedrijk?

Beleidsambtenaren ontleen hun politieke macht aan hun deskundigheid, hun informatievoorsprong ten opzichte van politici en hun contacten. Hoge ambtenaren worden geselecteerd op hun vakspecialisme (juridische, administratieve, financiële, technische,

sociaal-wetenschappelijke deskundigheid) en op hun kennis van het beleidsterrein waarover ze moeten adviseren.

Ministers, staatssecretarissen, wethouders en gedeputeerden, de politieke bestuurders dus, worden vaak op andere, politieke, gronden benoemd. Bovendien zijn de meeste bestuurders niet meer dan vier, hooguit acht jaar in functie. Als een kabinet valt, zelfs (veel) korter. Ambtenaren blijven zitten en zien politieke bazen komen en gaan. Daardoor hebben ze veel meer ervaring en zijn ze gewoonlijk beter geïnformeerd over hun beleidsterrein dan de minister of de wethouder.

In de loop der jaren bouwen ambtenaren nauwe contacten op met organisaties, groepen en individuen die van belang zijn voor hun beleidsterrein. Ambtenaren van het ministerie van Landbouw staan op vertrouwelijke voet met de leiders van boeren- en tuinderorganisaties; ambtenaren van Sociale Zaken kennen iedereen die er in de vakbeweging toe doet bij naam en toenaam en ambtenaren van Volksgezondheid hebben regelmatig overleg met vertegenwoordigers van de vele raden, commissies, belangenorganisaties en overlegorganen op dit gebied.

Ook dat brengt ambtenaren in een machtspositie ten opzichte van de politieke leiding. Zij weten immers wat er speelt ‘in het veld’ en zij geven informatie en visies door, bewust of onbewust gekleurd, naar twee kanten. Zij geven een beeld van wat de politieke leiding wil naar de organisaties en instellingen in hun beleidssector: ‘De minister speelt met die en die ideeën, en het zou goed zijn als jullie daarom dit en dat deden’. Maar ambtenaren geven ook aan hun politieke baas informatie over wat er in hun sector leeft. ‘Minister, u doet er onverstandig aan om deze maatregelen te nemen, want de organisaties in de samenleving zullen daar zus en zo op reageren’. Ambtenaren staan als het ware tussen de samenleving en de politiek in. Daarom is wel opgemerkt dat invloed van ambtenaren op politieke beslissingen eerder een democratisch voordeel dan een nadeel is, omdat ambtenaren vaak beter weten wat er leeft in de samenleving dan beroepspolitici dat weten.

Wanneer hebben ambtenaren invloed?

In de totstandkoming van politiek beleid is een aantal fasen te onderscheiden. In elk van die fasen spelen ambtenaren een belangrijke rol.

- A. In de fase van de voorbereiding van beleid bepalen ambtenaren in hoge mate welke problemen en belangen aandacht krijgen en welke min of meer genegeerd worden. Ambtenaren doen onderzoek naar problemen en maken keuzen in de vraagstellingen voor dat onderzoek, in de presentatie van de resultaten en in de manier waarop die resultaten naar buiten komen. Ambtenaren polsen belangengroepen, commissies, adviesorganen en ook daarin maken ze keuzen. Bij wie leggen ze hun oor te luisteren? Welke vragen stellen ze? Welke informatie selecteren ze voor hun politieke leiding?
- B. In de fase van beleidsvormgeving maken ambtenaren keuzen uit alle beschikbare informatie, uit alle argumenten en belangen. Ze maken keuzen uit de manieren waarop beleidsplannen kunnen worden geformuleerd. Onvermijdelijk benadrukken ze hierbij bepaalde aspecten of belangen en drukken ze andere weg.
- C. In het stadium van politieke besluitvorming fluisteren beleidsambtenaren hun politieke baas in welke informatie en welke argumenten hij of zij in de Tweede Kamer (of de Provinciale Staten of de gemeenteraad) kan gebruiken om bepaalde voorstellen te verdedigen. Ambtenaren kunnen voortijdig plannen laten uitlekken of juist informatie achterhouden om het besluitvormingsproces te beïnvloeden.
- D. In de fase van de beleidsuitvoering is de invloed van ambtenaren het meest zichtbaar. In wet- en regelgeving wordt vaak alleen de grote lijn van beleid uitgezet. In de uitvoering is er voor ambtenaren meestal veel ruimte om te beslissen hoe ze zaken aanpakken. Voorbeelden daarvan zijn de invulling van het wegverkeersreglement, acties van de Belastingdienst, beoordeling van subsidieaanvragen of de invulling van bouwplannen.

- E. De laatste fase in het proces van politieke besluitvorming bestaat uit de beleidsevaluatie: onderzoek naar ‘wat het nou eigenlijk heeft uitgehaald’ en het trekken van conclusies daaruit. In dit onderzoeks- en rapportagewerk zijn ambtenaren weer degenen die selecties maken uit een overstelpende hoeveelheid informatie en die beslissen welk verhaal op welke manier naar buiten wordt gebracht over wat er van bepaalde beleidsmaatregelen terecht is gekomen. Daarmee bepalen ambtenaren natuurlijk ook hoe eerdere ervaringen doorwerken in nieuwe plannen.

De ambtelijke organisatie

De organisatie van het ambtelijke apparaat zoals we dat nu kennen, is ontstaan in de loop van de negentiende eeuw. Vóór die tijd waren ambtelijke functies meestal lucratieve baantjes die door de vorst of de plaatselijke adel als gunst werden weggegeven. Soms ook werd een functie gekocht. Een tollenaar of een belastinggaarder mocht voor een bepaald bedrag zijn functie uitoefenen. Ambtenarendom werd toen bijna automatisch in verband gebracht met corruptie, willekeur en vriendjespolitiek.

Met de opkomst van de democratische staatsvorm in de negentiende eeuw verandert dat. De ambtenaar is niet langer in dienst van de koning of de baron, maar van de staat. Hij wordt niet meer benoemd omdat hij geld meebrengt of gunsteling van de vorst is, maar vanwege zijn kwaliteiten. Hij maakt niet meer naar eigen willekeur uit wie hij belast, wat hij verbiedt of wie hij gunsten schenkt. Er komen regels die de volksvertegenwoordiging vaststelt en waaraan de ambtenaar zich te houden heeft. Er ontstaat een ambtelijke organisatievorm, die men later bureaucratie noemt. Kenmerken van deze bureaucratische organisatievorm zijn onder meer:

- benoemingen op basis van deskundigheid en geschiktheid (geen vriendjespolitiek meer);
- duidelijke verantwoordelijkheden, een hiërarchische organisatie (om een groot ambtelijk apparaat te kunnen controleren en stu-

- ren moet duidelijk zijn wie waarop kan worden aangesproken);
- uitgebreide procedures en zoveel mogelijk schriftelijk vastleggen van informatie en van stappen in de besluitvorming (ter controle tegen corruptie en willekeur en om te voorkomen dat één individu of afdeling een informatiemonopolie krijgt);
 - loyaliteit van de ambtelijke organisatie aan de staat (politici moeten ongeacht tot welke partij of stroming ze behoren op hun ambtenaren kunnen vertrouwen).

In onze tijd heeft het woord 'bureaucratie' een negatieve betekenis gekregen, maar ooit was de bureaucratische organisatievorm een enorme vooruitgang.

De organisatie van een ministerie

Beleidsambtenaren zijn op rijksniveau georganiseerd in ministeries. De hoogste ambtenaar op een ministerie, oftewel departement, is de secretaris-generaal (SG). Die is vooral belast met de interne organisatie. Daaronder komen de directeuren-generaal (DG's), die aan het hoofd staan van directoraten-generaal, de grootste eenheden op een ministerie, verdeeld naar beleidsterrein. Onder de DG komen weer verschillende directoraten, met een directeur aan het hoofd. Een directoraat is weer onderverdeeld in hoofdafdelingen, afdelingen en (soms) taakgroepen. Daarnaast zijn er centrale diensten voor onder meer personeel, communicatie en interne zaken.

Naast zo'n vaste organisatiestructuur zijn er honderden tijdelijke ambtelijke commissies en werkgroepen. Als daar ambtenaren van verschillende departementen met elkaar overleggen, spreekt men van interdepartementale commissies.

8 De provincie

Overheid op drie niveaus

De overheid bestaat in Nederland op drie niveaus: het Rijk, de provincie en de gemeente. In dit hoofdstuk gaat het over de provincie. Nederland telt twaalf provincies, waarvan de meeste al heel lang bestaan. De jongste provincie is Flevoland, die bestaat sinds 1986. Door de decentralisatie, het afstoten van rijkstaken naar gemeenten en provincies, is de betekenis van het provinciaal bestuur de laatste jaren toegenomen.

Taken van de provincie

De taken en bevoegdheden van de provincie liggen op de volgende terreinen:

1. Ruimtelijke ordening

De zorg voor de ruimtelijke ordening in de provincie is de belangrijkste taak. Ruimtelijke ordening betekent het indelen van de beschikbare ruimte in de provincie. De provincie bepaalt waar woongebieden en bedrijventerreinen, wegen, spoorwegen en scheepvaartverbindingen, agrarische en natuurgebieden en recreatieve voorzieningen komen. Daartoe maakt de provincie zogeheten streekplannen. Gemeenten, die binnen zo'n streekplan vallen, moeten zich bij het maken van hun eigen bestemmingsplannen richten naar het streekplan. Op deze manier worden alle plannen binnen de provincie op elkaar afgestemd.

2. Milieubeheer

De provincie moet er voor zorgen dat lucht, bodem en water schoon blijven of worden. Zij houdt daarom toezicht op de naleving van milieuwetten. Ook is de provincie verantwoordelijk voor het uitgeven van milieuvergunningen. Daarnaast zorgt ze voor de bestrijding van verontreiniging, bijvoorbeeld door bodemsanering en zuive-

ringsinstallaties. Ook geeft de provincie aan waar bouwpuin, auto-wrakken, bedrijfsafval en andere schadelijke stoffen moeten blijven. De provincie wijst ook plaatsen aan voor windmolens. Het beheer en het behoud van natuur en landschap valt eveneens onder de taken van de provincie.

4. Waterstaat

De provincie heeft ook de zorg voor de provinciale waterhuishouding, die echter grotendeels is gedelegeerd naar de waterschappen. Die zorgen ervoor dat het waterpeil niet te hoog of te laag wordt en de kwaliteit van het water goed is. Naast deze 'natte waterstaat' is de provincie verantwoordelijk voor de 'droge waterstaat'. Dat is de aanleg en het onderhoud van provinciale wegen, bruggen en viaducten.

3. Zorg en cultuur

De jeugdzorg is een heel belangrijke taak van de provincie. Daartoe onderhoudt de provincie de bureaus Jeugdzorg en allerlei andere zorginstellingen. De provincie is ook verantwoordelijk voor de ambulancediensten. Daarnaast ondersteunt de provincie projecten voor ouderzorg en vrijwilligerswerk. Zij geeft ook subsidie aan allereerste culturele activiteiten en houdt sportvoorzieningen in stand.

5. Economische zaken

Elk provinciebestuur zal zich inspannen om de vestiging van bedrijven, die werkgelegenheid scheppen, te bevorderen. Dat kan door bedrijventerreinen goed toegankelijk te maken. Soms komt het daarbij aan op een moeilijke afweging: werkgelegenheid tegenover de zorg voor het milieu.

6. Openbaar vervoer

De provincie speelt een belangrijke rol bij de organisatie van het streekvervoer. Omdat het openbaar vervoer heden ten dage veelal is geprivatiseerd, moet de provinciale overheid er als een soort regis-

seur voor zorgen dat een en ander goed is geregeld. Kleinere plaatsen moeten bereikbaar blijven, eventueel met regiotaxi's of belbussen.

7. Toezicht op de gemeenten

Belangrijk is het toezicht op het doen en laten van de gemeenten. Dat betekent dat de gemeente elk jaar haar begroting en jaarrekening moet laten goedkeuren door het college van Gedeputeerde Staten.

8. Rechtspraak

Ten slotte kan iedereen die in conflict komt met een gemeentebestuur en vindt dat de gemeente onredelijk handelt, in beroep gaan bij Gedeputeerde Staten. Bijvoorbeeld als men het niet eens is met een gemeentelijke beslissing over een bijstandsuitkering. Of als men bezwaar heeft tegen een bestemmingsplan.

Financiën van de provincie

Om al deze taken uit te voeren heeft de provincie veel geld nodig. Dat krijgt ze vooral van het Rijk, uit het zogenoemde Provinciefonds. Behalve deze uitkeringen uit de rijksschatkist heeft de provincie enkele eigen inkomsten. De belangrijkste daarvan wordt gevormd door de 'opcenten' op de motorrijtuigenbelasting. Dat is een toeslag op de wegenbelasting die per provincie kan verschillen.

Provinciale en Gedeputeerde Staten

Elke provincie heeft een eigen vertegenwoordigend orgaan: de Provinciale Staten. Dit provinciale parlement wordt eens in de vier jaar door de inwoners van 18 jaar en ouder gekozen. Naast de landelijke partijen doen soms ook speciale, aan de provincie gebonden groeperingen aan die verkiezingen mee. Het aantal leden van Provinciale Staten is afhankelijk van het aantal inwoners per provincie: de kleinste provincies hebben 39 leden en de grootste provincies

hebben er 55. In totaal zijn er 564 Statenleden. Het bestuur van de provincie is in handen van het college van Gedeputeerde Staten (GS), waarvan het aantal leden eveneens varieert. Provinciale Staten stellen de hoofdlijnen van het beleid vast en moeten Gedeputeerde Staten controleren.

Partijen die samen een meerderheid in Provinciale Staten hebben, kunnen afspraken maken over het bestuur van de provincie en de politieke samenstelling van het college van GS. Aan een dergelijk college van GS ligt meestal een programma ten grondslag, dat te vergelijken is met een regeerakkoord tussen coalitiepartijen in de Tweede Kamer. De colleges van GS zijn vaak breed samengesteld (met deelname van de drie grootste politieke partijen).

Omdat een gedeputeerde een dagtaak heeft aan het besturen van de provincie, krijgt hij daarvoor een salaris. Leden van Provinciale Staten krijgen een onkostenvergoeding. Ze hebben meestal een gewone baan en doen het Statenwerk in hun vrije tijd.

Commissaris van de koningin

Elke provincie heeft ook een commissaris van de koningin. Hij is voorzitter van het college van Gedeputeerde Staten en ook voorzitter van de Provinciale Staten. Hij heeft echter alleen stemrecht in het college van GS. Daarnaast ontleent hij aan landelijke wetten een aantal bevoegdheden, met name voor de handhaving van de openbare orde. Voor die taken is hij rechtstreeks verantwoordelijk verschuldigd aan de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. De commissaris van de koningin speelt verder een rol in de sollicitatieprocedure voor burgemeesters. Formeel wordt de commissaris van de koningin benoemd door de Kroon, dat wil zeggen bij koninklijk besluit op voordracht van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Maar de minister volgt hierbij gewoonlijk de aanbeveling die door Provinciale Staten is gedaan. Een commissaris van de koningin wordt voor een periode van zes jaar benoemd, met de mogelijkheid tot herbenoeming.

Verkiezingen

De grondwet bepaalt dat de leden van Provinciale Staten (Statenleden) worden gekozen door de inwoners van de provincie van 18 jaar en ouder. Dat gebeurt om de vier jaar. Vervroegde verkiezingen zijn op provinciaal niveau niet mogelijk. Als een college van Gedeputeerde Staten om wat voor reden dan ook aftreedt, moet een nieuw college worden gevormd op basis van de bestaande zetelverdeling in de Provinciale Staten. Partijen die aan de verkiezingen willen deelnemen, moeten een paar maanden tevoren lijsten met kandidaten indienen bij het centrale stembureau in de provincie. Net als bij de landelijke verkiezingen voeren de kandidaten en hun partijen campagne om hun politieke doelstellingen aan kiezers duidelijk te maken.

Vergaderingen

Provinciale Staten vergaderen maandelijks. Het college van GS komt veel vaker bij elkaar. Voorzitter van de vergaderingen van Provinciale Staten is de commissaris van de koningin. Als er gestemd moet worden, hebben alleen de Statenleden stemrecht, de commissaris niet. Hij of zij heeft wel stemrecht in de vergaderingen van het college van GS. Deze stem is zelfs doorslaggevend wanneer de stemmen staken. Provinciale Staten moeten in hun vergaderingen heel wat zaken behandelen. Om die vergaderingen zo snel mogelijk te laten verlopen, worden de verschillende onderwerpen 'voorbesproken' in commissies. In de commissies zitten de Statenleden die zich voor hun partij met het desbetreffende onderwerp bezighouden: de zogenaamde fractiespecialisten.

Meepraten

Om betrokkenheid van de burgers te stimuleren, worden er voorlichtingsactiviteiten ontplooid. Elke provincie heeft een afdeling

die zich speciaal bezighoudt met voorlichting over het provinciale beleid. Wie vragen heeft kan daar altijd terecht. Om te voorkomen dat de provincie vanuit een ivoren toren beslissingen neemt, worden plannen vaak aan inspraak onderworpen. Er worden hoorzittingen belegd om alle belanghebbenden de kans te bieden hun mening te geven. Tegenwoordig hebben provincies ook de mogelijkheid om een referendum te organiseren. Volgens de Nederlandse grondwet kan een dergelijk referendum niet bindend zijn, maar partijen kunnen zich er natuurlijk wel aan houden. Daarnaast bestaat het zogenoemde burgerinitiatief: met voldoende handtekeningen kunnen burgers een onderwerp op de agenda van Provinciale Staten plaatsen, die zich er dan over moeten uitspreken. De vergaderingen van Provinciale Staten en de commissies zijn openbaar. Ze worden gehouden in het Provinciehuis, dat staat in de hoofdstad van de provincie.

Waterschappen

De waterschappen hebben in Nederland als taak om de waterhuishouding in een bepaald gebied te regelen. Dat betekent onder meer dat zij zich bezighouden met het niveau van het grondwater, het zuiveren van afvalwater en het onderhoud van dijken. Waterschappen worden ingesteld of opgeheven door de provinciale besturen. Er bestaan 27 waterschappen. Zes waterschappen in het midden en westen van het land worden hoogheemraadschap genoemd. Elk waterschap heeft een algemeen bestuur, een dagelijks bestuur en een dijkgraaf (één waterschap in Friesland is zo klein dat het geen bestuur heeft). Het algemeen bestuur bestaat uit een aantal categorieën. De grootste groep in het algemeen bestuur bestaat uit de ingezetenen; zij worden rechtstreeks door de inwoners (ingezetenen) van het waterschap gekozen. Politieke partijen stellen daarvoor kandidatenlijsten op. Anders dan bij de overige in Nederland gehouden verkiezingen hoeven de kiezers bij de waterschapsverkiezingen niet de deur uit – er wordt namelijk per post gestemd. De

opkomst bij de waterschapsverkiezingen van 2008 was erg laag. Van de drie andere categorieën in het algemeen bestuur worden de leden aangewezen door een aantal belanghebbende organisaties. Het algemeen bestuur wordt voor een periode van vier jaar gekozen. Uit zijn midden kiest het algemeen bestuur een dagelijks bestuur. De dijkgraaf, de voorzitter van zowel het algemeen als het dagelijks bestuur, wordt niet gekozen, maar benoemd door de Kroon. Zijn zittingstermijn is zes jaar. De dijkgraaf heeft alleen stemrecht in het dagelijks bestuur. Om hun taken te financieren, heffen de waterschappen zelf verschillende belastingen, zoals de ingezetenenomslag en de zuiveringsheffing.

Kiezen van Eerste Kamer

De leden van Provinciale Staten hebben één taak die niets met de eigen provincie te maken heeft. Dat is de verkiezing van de leden van de Eerste Kamer. Eerste Kamerleden (ook wel senatoren genoemd) worden namelijk niet rechtstreeks gekozen, maar door middel van getrapte verkiezingen: de burgers kiezen in hun provincie de Statenleden en deze kiezen op hun beurt de Eerste Kamerleden. In de praktijk stemmen de leden van Provinciale Staten vrijwel altijd voor Eerste Kamerkandidaten van hun eigen partij, zodat de samenstelling van de Eerste Kamer vrij nauwkeurig af te leiden is uit de uitslag van de Statenverkiezingen.

9 De gemeente

Overheid op drie niveaus

De overheid bestaat in Nederland op drie niveaus: het Rijk, de provincie en de gemeente. In dit hoofdstuk gaat het over de gemeente. Het aantal gemeenten is de afgelopen jaren behoorlijk gedaald omdat veel kleine gemeenten zijn samengevoegd (gemeentelijke herindelingen). Per 1 januari 2009 telde Nederland 441 gemeenten, terwijl dat er in 1970 nog 913 waren. Dat aantal zal nog verder afnemen.

Taken van de gemeente

Het is de taak van de gemeente om zich bezig te houden met zaken die rechtstreeks en uitsluitend van belang zijn voor de eigen inwoners. Het gaat dan om het leveren van een aantal diensten en het verstrekken van voorzieningen. Gemeenten zijn verantwoordelijk voor zaken als:

- Het vaststellen van bestemmingsplannen: per deelgebied wordt daarin vastgelegd hoe de grond in de gemeente gebruikt en bebouwd mag worden.
- Toezicht op de hoeveelheid en de kwaliteit van de woningbouw, maar woningcorporaties regelen zelf de toewijzing van huurwoningen in de gemeente.
- Aanleg en onderhoud van straten, wegen, fiets- en voetpaden.
- Het ophalen en verwerken van huisvuil, hoewel de feitelijke werkzaamheden zijn uitbesteed aan particuliere bedrijven en organisaties. Aanleg en onderhoud van de riolering.
- Veiligheid en de openbare orde. De burgemeester heeft het gezag over de brandweer en de politie. Gemeenten voeren binnen landelijke marges een eigen drugs- en prostitutiebeleid.
- Markten, bedrijventerreinen, havens en waterwegen.
- Allerhande welzijnsvoorzieningen en de sociale zekerheid, zoals uitvoering van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) en de Wet werk en bijstand (Wwb).

- Recreatie, sport, toerisme en culturele zaken als het openbaar bibliotheekwerk.
- Onderwijs, zoals toezicht op kwaliteit, onderhoud schoolgebouwen en naleving van de leerplichtwet.

De afhankelijke gemeente

Veel wordt dus door de gemeente beslist. Maar de gemeente is in een aantal opzichten ook afhankelijk van de rijksoverheid en het provinciaal bestuur. Voor een aantal taken geeft Den Haag namelijk aan hoe het moet gebeuren, hoewel gemeenten de laatste jaren steeds meer vrijheid hebben gekregen om landelijke regels (kaders) naar eigen inzicht uit te voeren of toe te passen. Dat is bijvoorbeeld het geval bij het onderwijs en de sociale zekerheid.

Bovendien wordt toezicht uitgeoefend op wat de gemeente doet. De regering kan besluiten van de gemeente vernietigen of buiten werking stellen. Een gemeentelijk bestemmingsplan moet passen binnen het provinciale structuurplan. Ook moet de begroting en de jaarrekening van elke gemeente door het provinciaal bestuur (de Gedeputeerde Staten) worden goedgekeurd.

Financiën van de gemeente

Alle gemeentelijke taken kosten veel geld. Dat moet ook ergens vandaan komen. De gemeente krijgt meer dan 80 procent van zijn inkomsten van het Rijk. Afhankelijk van het aantal inwoners, de oppervlakte en een aantal speciale omstandigheden krijgt elke gemeente een bijdrage uit het zogeheten Gemeentefonds: de algemene uitkering. Ook bestaat er een aantal specifieke uitkeringen van het Rijk, bijvoorbeeld ten behoeve van sociale voorzieningen en onderwijs. De laatste jaren is het aantal specifieke uitkeringen (ook wel doeluitkeringen genoemd) ingeperkt en de algemene uitkering verruimd. Daarmee is de beleidsruimte van de gemeente toegenomen. Naast de inkomsten uit Den Haag krijgt de gemeente geld van haar

eigen burgers. Daarvoor zorgen de gemeentelijke belastingen (bijvoorbeeld hondenbelasting of parkeerbelasting), de rechten (zoals rioolrecht en reinigingsrecht), de tarieven (toegang zwembad), en de leges (bijvoorbeeld afgifte bouwvergunning, verlenging paspoort). Verder hebben gemeenten inkomsten uit eigen vermogen, bezittingen en bedrijven (bijvoorbeeld een gemeentelijk havenbedrijf). Al met al gaat het maar om een bescheiden deel van de gemeentelijke inkomsten: gemiddeld zo'n 20 procent.

De gemeenteraad

De organisatie van de gemeenten is neergelegd in de Gemeentewet. Elke gemeente heeft een gemeenteraad en een college van burgemeester en wethouders. De gemeenteraad wordt rechtstreeks door de inwoners van de gemeente gekozen. Dat gebeurt om de vier jaar bij de gemeenteraadsverkiezingen. Het aantal raadsleden is afhankelijk van het aantal inwoners van de gemeente. De kleinste gemeenten hebben negen raadsleden, de grootste vijfenveertig.

De gemeenteraad stelt de grote lijnen vast voor het beleid van de gemeente en behoort zich niet met allerlei bestuurlijke details bezig te houden. Daarnaast controleert de raad of het college van burgemeester en wethouders zijn bestuurstaken goed uitvoert. Ten slotte treedt de raad op als vertegenwoordiger van de inwoners van de gemeente.

De leden van de gemeenteraad behoren doorgaans tot een politieke partij. Dan kan het gaan om een plaatselijke afdeling van een landelijke partij, maar ook om een lokale partij of groepering. De leden van één partij in een gemeenteraad vormen tezamen een fractie.

Gemeenteraadsvergaderingen worden maandelijks gehouden; in grote gemeenten soms vaker. Ze zijn openbaar. De agenda wordt ruim van te voren bekend gemaakt, vaak ook via de plaatselijke krant en op de website van de gemeente.

De gemeenteraad kan zijn eigen commissies instellen. Deze raadscommissies bereiden de besluitvorming in de raad voor en voeren

overleg met het college van b. en w. Ook kan de raad een adviescommissie benoemen, die de raad adviseert over bepaalde aspecten van het gemeentelijk beleid.

Ten slotte kan een gemeenteraad stadsdeelraden of deelgemeenteraden instellen. Dat is in Amsterdam en Rotterdam gebeurd. Zulke raden hebben tot doel het bestuur dichter bij de burgers te brengen. Het is de gemeenteraad die uitmaakt over welke bevoegdheden zij kunnen beschikken. De leden van die raden moeten rechtstreeks worden gekozen door de inwoners van het stadsdeel.

Raadsleden

Raadsleden doen hun werk op vrijwillige basis. Doorgaans vervullen zij hun raadslidmaatschap naast een gewone baan. Zij krijgen hiervoor geen salaris, maar een onkostenvergoeding. Het raadslidmaatschap kost erg veel tijd, vooral in grote gemeenten. Ook is het vaak nodig om deskundig te zijn op een bepaald terrein. Het werk is immers steeds ingewikkelder geworden.

Voor verkiezingen stellen plaatselijke afdelingen van landelijke politieke partijen kandidatenlijsten op, maar er zijn ook veel lokale partijen. Ongeveer 25 procent van alle gemeenteraadsleden is lid van een partij die alleen in een gemeente actief is.

Het college van burgemeester en wethouders

Het college van burgemeester en wethouders (b. en w.) vormt het bestuur van de gemeente. Als zodanig bezit het college eigen bestuursbevoegdheden, onder meer op grond van allerlei landelijke wetten en regelingen. Voorbeelden hiervan zijn de uitvoering van de Wet werk en bijstand en de toepassing van de Wet milieubeheer. Het college zorgt daarnaast voor de voorbereiding van zaken waarover de raad moet beslissen en voor de uitvoering van raadsbesluiten. Het aantal wethouders is evenals het aantal raadsleden afhankelijk van het aantal inwoners (minimaal twee en maximaal negen).

Elke wethouder heeft zijn eigen taakgebied of portefeuille, zoals onderwijs, openbare werken, financiën, huisvesting, sport en cultuur, maar het gemeentebestuur is een zaak van het college als geheel. De vergaderingen van het college worden doorgaans met gesloten deuren gehouden.

Het college en de afzonderlijke leden zijn voor het beleid verantwoordelijk aan de raad. Als het college niet langer het vertrouwen van de raad geniet, moet het college in zijn geheel aftreden, maar vervroegde verkiezingen zijn op gemeentelijk niveau niet mogelijk. Een nieuw college moet dan worden gevormd op basis van de bestaande zetelverdeling in de gemeenteraad.

Wethouders

De wethouders worden door de gemeenteraad benoemd. Als ze uit de gemeenteraad zelf afkomstig zijn, moeten ze na aanvaarding van hun functie het raadslidmaatschap opgeven. Het is ook mogelijk om wethouders van buiten de raad te benoemen, zelfs als ze in een andere gemeente wonen. In het laatste geval moeten ze dan wel binnen een jaar verhuizen naar de gemeente waarin ze wethouder zijn geworden. Het wethouderschap is meestal een voltijdse baan; anders dan een gemeenteraadslid krijgt een wethouder daarom een salaris.

Tussen raad en wethouder geldt, evenals tussen de Tweede Kamer en de minister, de vertrouwensregel. Een wethouder kan door de gemeenteraad worden afgezet indien hij niet langer het vertrouwen van de raad geniet. Een opengevallen plaats wordt over het algemeen opgevuld door een ander lid van de partij van de vertrokken wethouder. Een partij kan echter ook besluiten om niet langer aan het college deel te nemen.

Collegevorming

Na de gemeenteraadsverkiezingen gaan de verschillende fracties in

de raad met elkaar onderhandelen over de vraag welke fracties de wethouders leveren. Een college dat over een meerderheid in de raad beschikt, noemen we een meerderheidscollege. Maar er is ook de mogelijkheid van een minderheidscollege. In dat geval vormen één of meer partijen die in de raad geen meerderheid hebben, toch een college. Zo'n oplossing komt alleen voor als partijen geen overeenstemming kunnen bereiken over de vorming van een meerderheidscollege. Een minderheidscollege is altijd aangewezen op steun van één of meer ongebonden fracties in de raad. Dat maakt het opereren niet gemakkelijk.

De burgemeester

In tegenstelling tot gemeenteraadsleden en (indirect) wethouders wordt de burgemeester niet gekozen, maar benoemd door de Kroon, dat wil zeggen bij koninklijk besluit op voordracht van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Een kandidaat voor de functie van burgemeester richt zijn sollicitatie aan de commissaris van de koningin van de provincie waarin de gemeente ligt. Na het voorbereidende werk van een vertrouwenscommissie doet de gemeenteraad een voordracht aan de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Meestal volgt deze de aanbeveling van de raad op.

De benoeming van de burgemeester geldt steeds voor een periode van zes jaar. Als zijn ambtstermijn erop zit, gaat een commissie uit de gemeenteraad bekijken of de burgemeester de afgelopen jaren goed heeft gefunctioneerd. De commissie zal op basis van dit oordeel al dan niet herbenoeming aanbevelen. De gemeenteraad kan de burgemeester niet ontslaan, dan kan alleen de Kroon (de koningin en de ministers).

De burgemeester is zowel voorzitter van het college van b. en w. als voorzitter van de gemeenteraad. In het college van b. en w. heeft de burgemeester stemrecht: zijn stem kan zelfs de doorslag geven als de stemmen staken. Als voorzitter van de gemeenteraad heeft de

burgemeester geen stemrecht. Wel kan hij in de vergadering van de raad aan de discussie deelnemen.

Vanouds blijft de burgemeester de eerstverantwoordelijke voor de handhaving van de openbare orde en veiligheid in de gemeente. Daarnaast is menig burgemeester actief in het promotiebeleid van een gemeente.

Meepraten

Om burgers beter bij besluitvorming te betrekken, organiseert het college van b. en w. vaak hoorzittingen, inspraakbijeenkomsten of burgerraadplegingen. De betrokken wethouder legt dan uit wat de plannen zijn. Burgers kunnen vragen stellen of hun reacties op de plannen geven. Ook op commissievergaderingen kunnen burgers het woord voeren. Daarvoor moeten ze wel eerst toestemming vragen aan de voorzitter.

Tegenwoordig wordt veelvuldig het internet gebruikt bij het inventariseren van meningen van inwoners van de gemeente over allereerste zaken. Ook raadsleden gebruiken dit communicatiemiddel bij hun contacten met burgers.

Veel gemeenten doen de laatste jaren aan 'interactieve beleidsvorming'. Dat betekent dat burgers en organisaties van het begin af aan bij het maken van een beleidsplan worden betrokken. Burgers reageren dan niet meer op voorgelegde plannen zoals bij inspraak, maar ze maken die plannen zelf mee. De gemeenteraad neemt uiteindelijk de beslissingen. De raad houdt dan wel zoveel mogelijk rekening met de plannen die burgers samen met ambtenaren en wethouder(s) hebben gemaakt.

De laatste tijd komt het steeds vaker voor dat in een gemeente een referendum wordt gehouden. Een plan of besluit van de gemeenteraad kan dan door de bevolking worden bevestigd of afgekeurd. Wettelijk gezien is het laatste woord altijd aan de gemeenteraad. Het resultaat van een referendum is dus eigenlijk niet meer dan een advies aan de raad, die dat advies natuurlijk wel kan opvolgen.

Ten slotte zijn steeds meer gemeenten overgegaan tot de invoering van het burgerinitiatief. Dat houdt in dat burgers het recht hebben om een onderwerp of een voorstel op de agenda van de gemeenteraad te plaatsen. De raad is vervolgens verplicht om over dit punt te beraadslagen. Ook kunnen burgers op het niveau van een wijk of buurt aan de gemeente concrete voorstellen ter verandering of verbetering van een bepaalde situatie doen. Het burgerinitiatief kan aldus de betrokkenheid van burgers bij het politieke proces vergroten.

10 De Europese Unie

Van Den Haag naar Brussel

Nederland is één van de 27 lidstaten van de Europese Unie. Besluiten van de EU hebben dikwijls grote invloed op het dagelijks leven in Nederland. En als lidstaat heeft Nederland natuurlijk invloed op de besluitvorming van de EU. Ook milieuorganisaties, landbouwers, werkgevers- en werknemersorganisaties en consumentenbonden gaan naar Brussel, de stad waar een aantal belangrijke Europese instellingen zetelt. Ze willen subsidie, ze willen nieuwe regelgeving, ze willen voorgenomen besluiten tegenhouden. In dit hoofdstuk besteden we kort aandacht aan een drietal Europese instellingen en de instrumenten die de Unie heeft om beleid te maken.

De Raad van Ministers

De Raad van Ministers is de hoogste besluitvormende instelling in de Unie. De Raad bestaat uit ministers van alle lidstaten. Om beurt vervullen de lidstaten halfjaarlijks het voorzitterschap.

De samenstelling van de Raad verandert naar gelang het onderwerp dat aan de orde is. De ministers van landbouw bespreken bijvoorbeeld het landbouwbeleid; de ministers van verkeer bepalen het Europese transportbeleid; de ministers van sociale zaken komen bij elkaar voor een gemeenschappelijk werkgelegenheidsbeleid enzovoort.

De Raad wordt bijgestaan door het Comité van Permanente Vertegenwoordigers (Coreper) en door een aantal ambtelijke diensten. Het Comité bestaat uit de ambassadeurs van de lidstaten bij de EU en heeft tot taak het voorbereiden van besprekingen van de Raad. De Raad behandelt alleen voorstellen die van de Commissie (zie verder) komen.

Voor veel besluiten moet de Raad nog eensgezind (unaniem) stemmen. Als er dus één land tegen is, kan het besluit niet worden genomen. Maar steeds meer zaken worden met een bepaalde (gekwalifi-

ceerde) meerderheid van stemmen beslist. Het stemgewicht van de lidstaten hangt af van het aantal inwoners.

Ten minste twee keer per jaar komen de staatshoofden of regeringsleiders van de lidstaten, samen met hun ministers van buitenlandse zaken, bij elkaar. Dit staat bekend als de Europese Raad. Deze Raad behandelt vooral de grote lijnen van de politieke samenwerking binnen de Unie, maar neemt geen bindende besluiten: dat is voorbehouden aan de Raad van Ministers. De Raad is bij uitstek het intergouvernementeel orgaan van de EU: daar staat samenwerking tussen soevereine staten centraal.

De Europese Commissie

Het dagelijks bestuur van de EU is de Europese Commissie, die uit 27 leden bestaat (één commissaris voor elke lidstaat). Zij worden door de nationale regeringen benoemd voor een periode van vijf jaar. Elk Commissielid heeft een eigen takenpakket. Besluiten van de Commissie worden gezamenlijk genomen. De Commissie is, anders dan de Raad, bij uitstek het orgaan waar het supranationale karakter, het boven de staten staande, van de Unie tot uiting komt.

De belangrijkste taken van de Commissie zijn:

- Zorgen dat de regels en verdragen van de Unie worden nageleefd. De Commissie mag bepalen wanneer lidstaten van bepaalde regels mogen afwijken. Zij mag een onderzoek instellen naar naleving van regels en bijvoorbeeld bedrijven beboeten die de concurrentieregels van de EU hebben geschonden. De Commissie kan lidstaten die niet aan hun verplichtingen voldoen voor het Europese Hof van Justitie dagen.
- Wetsvoorstellen doen aan de Raad van Ministers en het Europees Parlement.
- Besluiten van de Raad uitvoeren. Zo heeft de Commissie bijvoorbeeld uitgebreide bevoegdheden in de sectoren mededinging (be-

strijden van onderlinge prijsafspraken, toezicht op overheidssteun aan bedrijven) en kernenergie (controle op kerninstallaties). De Commissie onderhandelt bijvoorbeeld op instructie van de Raad over handelsovereenkomsten en beheert landbouwmarkten. De Commissie beheert de fondsen van de Gemeenschap, zoals het fonds dat boeren subsidieert, de structuurfondsen voor economische stimulering van achtergebleven regio's of steun aan economische integratie van bepaalde groepen als jongeren of vrouwen. Ook houdt de Commissie zich bezig met Europese onderzoeksprogramma's en hulpprogramma's aan landen buiten de EU.

Het Europees Parlement

Sinds 1979 wordt het Europees Parlement (EP) rechtstreeks gekozen door burgers van de EU. Het telt nu 736 leden, die voor vijf jaar zijn gekozen. Nederland heeft 25 zetels in het Europees Parlement. In de meeste landen van de EU, waaronder Nederland, worden de afgevaardigden gekozen op grond van een stelsel van evenredige vertegenwoordiging. Evenals bij landelijke verkiezingen vormt Nederland dan één groot kiesdistrict. De laatste Europese verkiezingen vonden in mei 2009 plaats.

De parlementsleden doen hun werk niet in nationale delegaties, maar in politieke fracties waarin de nationaliteiten door elkaar zitten. Er zijn zeven Europese fracties, die allemaal één of meer Nederlandse vertegenwoordigers in hun gelederen tellen. Daarnaast zijn er nog onafhankelijke Europarlementariërs.

De voltallige zittingen van het Parlement worden elke maand gedurende een week in de Franse stad Straatsburg gehouden. De commissies, waarin de plenaire vergaderingen worden voorbereid, en de fracties vergaderen meestal in Brussel. Het algemene secretariaat van het EP is gevestigd in Luxemburg.

De taken en bevoegdheden van het Europees Parlement zijn veel bescheidener dan die van de nationale parlementen. Het EP heeft drie belangrijke taken:

- **Wetgevingsbevoegdheid.** De Europese Commissie doet een wetsvoorstel en legt dit voor aan de Raad van Ministers en aan het Europees Parlement. Na behandeling in een parlementaire commissie stemt het Europees Parlement over het wetsvoorstel: het kan met of zonder wijzigingen worden goedgekeurd of verworpen. Als de Raad van Ministers de wijzigingen van het Parlement accepteert, dan is het wetsvoorstel aangenomen. Als het voorstel wordt verworpen, dan volgt een proces waarbij het Europees Parlement en de Raad van Ministers proberen in verschillende lezingen tot overeenstemming te komen. Dat heet de medebeslissingsprocedure. Tweederde van de Europese wetten worden gezamenlijk door het Europees Parlement en de Raad van Ministers aangenomen.
- **Controlebevoegdheid.** Het Europees Parlement controleert de Europese Unie. Dat doet het EP op een aantal verschillende manieren. Zo mag het Parlement een commissie instellen om onderzoek te doen naar lidstaten die zich niet aan de Europese regels hebben gehouden. Verder mag het Parlement het economische en monetaire beleid controleren. Het Parlement beschikt ook over de bevoegdheid om een motie van afkeuring jegens de Europese Commissie in te dienen. Het kan wel de voltallige Commissie tot aftreden dwingen, maar niet de individuele leden van de Commissie.
- **Begrotingsbevoegdheid.** Het Europees Parlement en de Raad stellen de begroting van de Europese Unie vast. Het Parlement kan de begroting verwerpen wanneer het zich niet kan vinden in de begrotingsvoorstellen.
- **De richtlijn.** Dit is een regel waarbij de lidstaten zelf de verantwoordelijkheid krijgen voor invulling en uitvoering. De richtlijn is bindend voor wat betreft het doel; hoe de lidstaten via nationale wetgeving dat doel bereiken, mogen ze zelf bepalen. Voorbeelden hiervan zijn de richtlijnen voor de gelijke behandeling van mannen en vrouwen.
- **De beschikking.** Dit is een besluit gericht op een enkele organisatie, bedrijf of staat. De beschikking bindt alleen degene voor wie ze is bedoeld. Voorbeelden hiervan zijn boetes voor bedrijven die regels van het mededingingsrecht overtreden of subsidietoekenningen door de EU.

Het beleid van de Unie wordt gevoerd met drie instrumenten:

- **De verordening.** Dit is een regel die iedereen in de EU bindt en die boven de nationale wetgevingen uitgaat. Dit is rechtstreekse EU-wetgeving die niet hoeft te worden omgezet in nationale wetgeving. Vooral het landbouw- en mededingingsbeleid kent veel verordeningen.

Afkortingen

Literatuur

Adressen

Afkortingen

ARP	Anti-Revolutionaire Partij
B.en w.	(College van) burgemeester en wethouders
CDA	Christen Democratisch Appèl
CDJA	Christen Democratisch Jongeren Appèl
D66	Democraten 66
DG	Directeur-generaal of Directoraat-generaal (van een ministerie)
ECB	Europese Centrale Bank
EP	Europees Parlement
EU	Europese Unie
GS	(College van) Gedeputeerde Staten
JD	Jonge Democraten
JOVD	Jongeren Organisatie Vrijheid en Democratie
JS	Jonge Socialisten in de PvdA
LPF	Lijst Pim Fortuyn
PvdA	Partij van de Arbeid
PvdD	Partij voor de Dieren
PVV	Partij voor de Vrijheid
SDAP	Sociaal-Democratische Arbeiderspartij
SG	Secretaris-generaal (van een ministerie)
SGP	Staatkundig Gereformeerde Partij
SP	Socialistische Partij
VS	Verenigde Staten (van Amerika)
VVD	Volkspartij voor Vrijheid en Democratie

Literatuur

- M. Boogers, *Lokale politiek in Nederland. De logica en dynamiek van plaatselijke politiek*, Den Haag 2007.
- J.W. van Deth en J.C.P.M. Vis, *Regeren in Nederland. Het politieke en bestuurlijke bestel in vergelijkend perspectief*, derde herziene druk, Assen, 2006.
- R. van Dooren, *Traditie en transformatie. Politiek en staatsinrichting in Nederland*, derde herziene druk, Amsterdam 2005.
- J. Grin, M. Hajer & W. Versteeg (red.), *Meervoudige democratie. Ervaringen met vernieuwend bestuur*, Amsterdam 2006.
- I. Hartman, E. Huijbregts en H. Ramkema, *Dé democratie bestaat niet*, Amsterdam 2009 (alleen te downloaden via website IPP).
- Instituut voor Publiek en Politiek, *Eenvoudige staatsinrichting*, Amsterdam 2003.
- Instituut voor Publiek en Politiek, *De gemeente*, Amsterdam 2007.
- F. Kockelmans, *De Haagse werkelijkheid*, Maassluis 2009.
- J. van der Lans, *Koning Burger, Nederland als zelfbedieningszaak*, Amsterdam/Antwerpen 2005.
- P. Lucardie, *Nederland stromenland. Een geschiedenis van de politieke stromingen*, vierde, herziene druk, Assen 2007.
- K. Peters, *Het opgeblazen bestuur. Een kritische kijk op de provincie*, Amsterdam 2007.
- A. Stapelkamp (m.m.v. G. Pollemans), *Taken en bevoegdheden van de gemeente*, Den Haag 2007.
- J. Thomassen, K. Aarts en H. van der Kolk (red.), *Politieke veranderingen in Nederland 1971-1998. Kiezers en de smalle marges van de politiek*, Den Haag 2000.
- J. de Vries en S. van der Lubben, *Een onderbroken evenwicht in de Nederlandse politiek*, Amsterdam 2005.

Adressen

Eerste Kamer

Postbus 20017
2500 EA Den Haag
070 312 92 00
www.eerstekamer.nl

Tweede Kamer

Postbus 20018
2500 EA Den Haag
070 318 22 11
www.tweede-kamer.nl

Europees Parlement

Bureau Nederland
Korte Vijverberg 6
2513 AB Den Haag
070 313 54 00
www.europeesparlement.nl

Nationale Ombudsman

Postbus 93122
2509 AC Den Haag
070 356 35 63
www.ombudsman.nl

Raad van State

Postbus 20019
2500 EA Den Haag
070 426 44 26
www.raadvanstate.nl

Rijksvoorlichtingsdienst

Postbus 20001
2500 EA Den Haag
070 356 40 00
www.rvd.nl

Politieke partijen

Christen Democratisch Appèl (CDA)

Postbus 30453
2500 GL Den Haag
070 342 48 88
www.cda.nl

ChristenUnie

Postbus 439
3800 AK Amersfoort
033 422 69 69
www.christenunie.nl

D66

Noordwal 10
2513 EA Den Haag
070 356 60 66
www.d66.nl

GroenLinks

Postbus 8008
3503 RA Utrecht
030 239 99 00
www.groenlinks.nl

Partij van de Arbeid (PvdA)

Postbus 1310
1000 BH Amsterdam
020 551 21 55
www.pvda.nl

Partij voor de Dieren

Postbus 16698
1001 RD Amsterdam
020 520 38 70
www.partijvoordedieren.nl

Partij voor de Vrijheid

p/a Tweede Kamer
Postbus 20018
2500 EA Den Haag
www.groepwilders.nl

Socialistische Partij (SP)

Vijverhofstraat 65
3032 SC Rotterdam
010 243 55 55
www.sp.nl

Staatkundig Gereformeerde Partij (SGP)

Laan van Meerdervoort 165
2517 AZ Den Haag
070 345 62 26
www.sgp.nl

Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD)

Postbus 30836
2500 GV Den Haag
070 361 30 61
www.vvd.nl

Politieke jongerenorganisaties

Christen Democratisch Jongeren Appel (CDJA)

Buitenom 18
2512 XA Den Haag
070 342 48 51
www.cdja.nl

Dwars, GroenLinkse jongerenorganisatie

Oudegracht 229
3511 NJ Utrecht
030 233 32 63
www.dwars.org

Jonge Democraten (JD)

Postbus 660
2501 CR Den Haag
070 362 21 62
www.jongedemocraten.nl

Jonge Socialisten in de PvdA (JS)

Postbus 1310
1000 BH Amsterdam
020 551 22 92
www.js.nl

Jongeren Organisatie Vrijheid en Democratie (JOVD)

Herengracht 38A
2511 EJ Den Haag
070 362 24 33
www.jovd.nl

Perspectief, ChristenUnie Jongeren

Postbus 439
3800 AK Amersfoort
033 422 69 51
www.perspectief.nu

Pink!

Postbus 16698
1001 RD Amsterdam
020-5203878
www.pinkpolitiek.nl

Rood, jongeren in de SP

Vijverhofstraat 65
3032 SC Rotterdam
010 243 55 57
www.rood.sp.nl

SGP-jongeren

Laan van Meerdervoort 165
2517 AZ Den Haag
070 3456226
www.sgpj.nl

